

Ministerie van Defensie

STERKER NEDERLAND, VEILIGER EUROPA

INVESTEREN IN EEN KRACHTIGE NAVO EN EU

DEFENSIENOTA 2022

VOORWOORD

We bieden deze Defensienota aan op een kantelpunt in de Europese geschiedenis. Er is een grootschalige oorlog gaande in het hart van Europa. Het is belangrijk in deze nieuwe realiteit onze verantwoordelijkheid te nemen. Nederland en Europa moeten sterker worden om onze vrijheid, veiligheid en welvaart nu en in de toekomst te kunnen beschermen. Dat vormt het uitgangspunt van deze Defensienota.

Het dreigingsbeeld is de laatste jaren in omvang en complexiteit toegenomen en de verwachting is dat deze instabiliteit zich voortzet. Kijkend naar de uitdagingen waarmee wij worden geconfronteerd, zal er ook in de toekomst steeds vaker een beroep op Defensie worden gedaan. Of het nu gaat om de verdediging van ons eigen grondgebied en dat van onze bondgenoten, het bevorderen van de internationale rechtsorde of het bieden van ondersteuning bij crises: de Nederlandse krijgsmacht staat er. Met dank aan het defensiepersoneel.

Bouwen aan de krijgsmacht van de toekomst begint dan ook bij onze mensen: beroepsmilitairen, burgers en reservisten. We investeren in goede arbeidsvoorwaarden, opleidingen en een veilige werkomgeving. Goed werkgeverschap staat ook voor creativiteit en flexibiliteit in het werven en behouden van onze mensen. En goede voorzieningen voor onze veteranen. Defensie wordt een moderne organisatie die niet alleen de samenleving dient, maar er ook middenin staat. Duurzaamheid, transparantie, inclusie en diversiteit maken standaard onderdeel uit van onze plannen.

We gaan voortvarend aan de slag om achterstanden in te lopen. De operationele gereedheid, gevechtskracht en wendbaarheid worden vergroot. Daarnaast investeren we gericht en doelmatig, ook in nieuwe domeinen en innovatie. Daar horen strategische keuzes bij. Daarom zet Defensie in op een langjarig traject van intensieve samenwerking en versterking van onze specialismen. Dat kunnen we niet alleen.

Het versterken van de Europese veiligheidsarchitectuur begint bij een sterke NAVO en een sterke EU. Investerings in nationale krijgsmachten zullen we beter op elkaar afstemmen, met bijzondere aandacht voor de strategische tekortkomingen in Europa. Door samenwerking vergroten we de kwaliteit, kwantiteit en doelmatigheid van onze krijgsmacht en die van onze partners. Nederland zal hierin een voortrekkersrol vervullen.

We verbreden en verdiepen de samenwerking met onze partners. Dat doen we ook met kennisinstituten, het bedrijfsleven en andere veiligheidspartners. Bovendien blijven we intern het gesprek voeren, in alle geledingen van de krijgsmacht, over wat er nodig is en hoe we de transitie van onze organisatie zo goed mogelijk kunnen vormgeven.

Onze vrijheid, veiligheid en gedeelde waarden zijn kostbaar. Voor u ligt dan ook een ambitieus maar realistisch plan voor de toekomst van onze krijgsmacht, mogelijk gemaakt door de grootste investering in Defensie sinds het einde van de Koude Oorlog. Er is snelheid geboden om met concrete resultaten te komen, en tegelijkertijd kost herstel en opbouw ook tijd. Meerjarig politiek commitment blijft noodzakelijk om de ingezette verandering voor de lange termijn te realiseren.

We stropen de mouwen op om de plannen in deze Defensienota tot uitvoering te brengen, samen met onze mensen en partners. Zo kan Defensie beschermen wat ons dierbaar is.

Minister van Defensie

Kajsa Ollongren

Staatssecretaris van Defensie

Christophe van der Maat

SAMENVATTING

DEFENSIENOTA 2022: STERKER NEDERLAND, VEILIGER EUROPA

BELANGRIJKSTE MAATREGELEN

1 Krachtige ondersteuning

- Voorraden aanvullen, zoals munitie, brandstof en uitrusting
- Aanpak tekorten onderhoud materieel
- Versterken ondersteuning special forces, luchtverdediging en vuursteun en nationale taken
- Nederland wordt poort voor militaire mobiliteit in Europa

2 Een goede werkgever, verbonden met de samenleving

- Verbeteren arbeidsvoorwaarden met nieuw loongebouw, toelagenstelsel en flexibel HR-model
- Diversiteit, inclusiviteit en sociale en fysieke veiligheid
- Concentreren, verduurzamen en vernieuwen vastgoed

3 Versterken van specialismen

- Versterking lucht- en raketverdediging op land, zee en in de lucht
- Uitbreidingen en bewapening van onbemande verkenningsvliegtuigen
- Versterken middelen ter bestrijding vijandelijke drones

4 Meer Europese samenwerking

- Verbreden en verdiepen samenwerking met Europese partners
- Impuls geven aan Europese ontwikkeling defensiecapaciteiten
- Vergroten bijdrage aan het bestaande Europese hoofdkwartier
- Nederland blijft zich inzetten voor betere interoperabiliteit en meer standaardisatie binnen de NAVO en de EU

5 Innoverend vermogen en nieuwe domeinen

- Investeren in onderzoek met kennisinstellingen in Europa
- Ontwikkelen eigen technologische en industriële basis in Nederland
- Investeren in het ruimtedomein en ontwikkelen eigen kleine satellieten

6 Informatiegestuurd werken en optreden

- Verbeteren IT-infrastructuur
- Versterken inlichtingencapaciteit
- Aanschaf nieuwe sensoren
- Uitbreiden defensieve en offensieve cybercapaciteiten

ACTIELIJNEN

Krachtige
ondersteuning

Een goede werkgever,
verbonden met
de samenleving

Versterken van
specialismen

Meer Europese
samenwerking

Innoverend
vermogen en
nieuwe domeinen

Informatie-
gestuurd werken
en optreden

Europese landen slaan de handen ineen om de veiligheid in Europa nu en in de toekomst te beschermen. Ze verdiepen de defensiesamenwerking en verhogen hun defensie-uitgaven. Met meer gezamenlijke defensiecapaciteit is Europa beter in staat om zichzelf te verdedigen en op te treden tegen dreigingen. En daar is haast bij. De invasie van Rusland in Oekraïne bevestigt dit eens te meer.

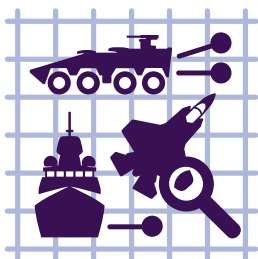
Ook Nederland investeert de komende jaren fors in Defensie. Het kabinet investeert tussen 2022 en 2025 14,8 miljard euro extra. Met deze investering werkt Defensie toe naar een toekomstbestendige krijgsmacht, ingebed in de NAVO, de EU en de samenleving. Defensie gaat de komende jaren flinke stappen zetten om Nederland sterker te maken en Europa veiliger.

EFFECTEN

HOGERE GEREEDHEID EN INZETBAARHEID

Defensie moet er sneller, vaker en langer kunnen staan. De diverse, complexe en actuele dreigingen vragen daar om.

GERICHTE VERBETERING VAN DE GEVECHTSKRACHT

Defensie moet in staat zijn om te vechten en te winnen. Dat schrikt af. Defensie kiest voor gerichte versterking van een aantal capaciteiten.

MEER WENDBAARHEID

Defensie moet zich snel kunnen aanpassen aan dreigingen en crisissituaties, snel op- en af kunnen schalen en maatwerk leveren, vanuit een stevig fundament.

DOELEN

Toekomstbestendige krijgsmacht, ingebed in NAVO, EU en samenleving

Caribisch gebied

INHOUD

		3 Voorwoord	4 Samenvatting
7 Inleiding	9 Leeswijzer	10 Ernstig verslechterde veiligheids- situatie	12 Doel en uitvoering
16 Focus Defensie- organisatie	18 Actielijn 1 Krachtige ondersteuning 	22 Actielijn 2 Een goede werkgever, verbonden met de samenleving 	27 Actielijn 3 Versterken van specialismen
32 Actielijn 4 Meer Europese samenwerking 	36 Actielijn 5 Innoverend vermogen en nieuwe domeinen 	40 Actielijn 6 Informatiegestuurd optreden 	46 Bijlage 1 Transitie, gereedheid & inzet van de krijgsmacht
56 Bijlage 2 Financiën	58 Bijlage 3 Investerings- programma	68 Bijlage 4 Evaluatie	70 Afkortingenlijst

INLEIDING

Landen wereldwijd worden geconfronteerd met verschillende en toenemende dreigingen. Verschuivende machtsverhoudingen, de impact van klimaatverandering en technologische ontwikkelingen spelen daarbij een belangrijke rol. De Russische invasie van Oekraïne toont dat dreigingen kunnen omslaan in daadwerkelijk geweld met verstrekkende gevolgen, ook op het Europese continent. Daarom nemen landen binnen de NAVO extra maatregelen om hun bescherming op orde te brengen. Ook binnen de Europese Unie is er momentum om gezamenlijk de veiligheidsarchitectuur te versterken. Europese landen willen beter in staat zijn hun inwoners te beschermen. Nederland investeert voor het eerst in jaren fors in Defensie, zodat we onze veiligheid samen met onze bondgenoten kunnen verdedigen.

Door de defensiesamenwerking te versterken, wordt Europa een krachtiger partner in de trans-Atlantische relatie en geopolitiek een geloofwaardiger speler. Nu is het moment om met onze bondgenoten werk te maken van gezamenlijke ontwikkeling, inkoop, onderhoud van materieel en training van personeel. Door meer standaardisatie verhogen we de interoperabiliteit. Immers, militaire samenwerking valt of staat met het vermogen van onze systemen en eenheden om zonder beperkingen samen op te treden.

De Russische invasie van Oekraïne staat weliswaar scherp op het netvlies, maar is zeker niet het enige type dreiging dat zich opdringt. Steeds vaker blijkt er sprake van een hybride machtsstrijd: desinformatie beïnvloedt dagelijks onze democratieën en toenemende cyberaanvallen zijn een continue bedreiging voor vitale infrastructuur en processen. De ontwikkeling van grootmacht China zorgt ervoor dat de VS de focus verschuiven van Europa naar Azië. Langs de randen van Europa worden instabiliteit en extremisme gevoed door de effecten van klimaatverandering en ontoereikend overheidsbeleid. Binnen ons Koninkrijk zorgen georganiseerde criminele organisaties voor ondermijning van de rechtstaat en extremer geweld op straat. De situatie in ons buurland Venezuela leidt tot geopolitieke spanningen in het Caribisch gebied. Daarnaast zijn in het hele Koninkrijk de effecten van extreme weersomstandigheden merkbaar.

De krijgsmacht staat in dienst van Nederland om onze vrijheid, veiligheid en welvaart te beschermen. De diversiteit en complexiteit van dreigingen maakt duidelijk dat de krijgsmacht in uiteenlopende scenario's snel en daadkrachtig moet kunnen worden ingezet, vaak op meerdere plekken tegelijk, als onderdeel van internationale samenwerkingsverbanden en onder wisselende omstandigheden. We kunnen ons niet slechts op één bepaalde dreiging of één bepaald soort optreden richten. Dat vraagt veel van onze mensen en juist bij ons personeel zit de grote kracht van Defensie. Onze mensen staan altijd klaar; in Nederland en overal in de wereld, waar en wanneer dat van hen wordt gevraagd. Door extra middelen beschikbaar te stellen kiest het kabinet voor het bouwen aan een toekomstbestendige krijgsmacht. We investeren in onze mensen, door ze betere arbeidsvoorwaarden te bieden, door ze goede en voldoende collega's en ontwikkelmogelijkheden te geven én door ze met modern materieel veilig hun werk te laten doen.

GEKOZEN FOCUS

Defensie transformeert naar een moderne, technologisch hoogwaardige organisatie met een sneller reactievermogen, groter aanpassingsvermogen en betere gevechtskracht, handelend op basis van de beste informatie. Nederland kan niet zelfstandig onze veiligheid, vrijheid en welvaart beschermen. Dat hoeft ook niet. Als lid van de NAVO en de EU zijn we, samen met landen die onze waarden delen, ingebed in twee sterke en elkaar versterkende bondgenootschappen. Bij de investeringen in Defensie kiezen we daarom voor capaciteiten die, binnen de samenwerkingsverbanden, van meerwaarde zijn. Omdat ze aansluiten bij onze kwaliteiten en omdat ze aansluiten op de behoeften van de NAVO of de EU. Samen staan we sterk tegen de gevaren die zich aandienen.

Om keuzes te maken, brengen we focus aan. Allereerst wordt de basis van de krijgsmacht versterkt. Daarmee worden de gereedheid, inzetbaarheid en wendbaarheid zo snel mogelijk verhoogd. Concreet betekent dit het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden voor ons personeel, een verdere versteviging van de bedrijfsvoering en versterking van de operationele ondersteuning van de gevechtseenheden, zoals:

- Ophoging van de inzetvoorraden
- Versterking van de luchttransportcapaciteit
- Versterking van de geneeskundige keten
- Uitbreiding van vuursteuncapaciteiten
- Uitbreiding van de capaciteiten voor *intelligence surveillance en reconnaissance* (ISR)

Naast het fundament wordt de gevechtskracht versterkt. De nadruk hierbij ligt op het multidomein optreden: het gezamenlijk bereiken van effecten. Zo wordt de geïntegreerde lucht- en raketverdediging versterkt, met uitbreiding van de grondgebonden luchtverdediging en het aantal jachtvliegtuigen, evenals aanschaf van langeafstands- en precisiewapens, die ook vanaf fregatten en onderzeeboten kunnen worden ingezet. Om snel te kunnen reageren op crisissituaties, worden de *special operations forces* van de marine en landmacht versterkt met ondersteunende eenheden en middelen, zoals speciale helikopters. Bovendien breidt Defensie capaciteiten uit die een bijdrage leveren aan de nationale veiligheid, waaronder de bescherming van vitale infrastructuur en processen. De concrete keuzes voor de defensieonderdelen in het kort:

- Voor de **marine** en de **luchtmacht** ligt de nadruk op het vergroten van de eigen slagkracht, waarmee in internationaal verband een grotere bijdrage kan worden geleverd aan de gezamenlijke afschrikking en aan het optreden in het hoogste deel van het geweldsspectrum.
- Voor de **landmacht** ligt de nadruk op verdere integratie met de Duitse landmacht en het vergroten van de gezamenlijke slagkracht. Er wordt geïnvesteerd in de noodzakelijke ondersteuning, zodat bataljons sneller en zelfstandiger kunnen optreden in de volle breedte van het geweldsspectrum.
- Voor de **marechaussee** ligt de nadruk op informatietechnologie, opleidingsmogelijkheden en ondersteuning van het landoptreden en nationale taken. Zo kan Defensie ook voorzien in de grotere ondersteuningsbehoefte van de civiele autoriteiten.

BOUWEN AAN DE KRIJGSMACHT VAN DE TOEKOMST

Het bouwen van een toekomstbestendige krijgsmacht kost tijd. Na eerdere bezuinigingen vraagt de inmiddels ingezette groei veel van onze mensen en (bedrijfsvoerings-)processen. Defensie ziet als geen ander de noodzaak om snel en op verantwoorde wijze deze groei te realiseren en zet daar ook vol op in. De komende jaren gaat Defensie de volgende effecten bereiken:

1 Hogere gereedheid en inzetbaarheid:

Eenheden moeten op sterkte zijn, opgeleid, getraind en voorzien van de juiste ondersteuning met voldoende voorraden, zodat ze sneller, vaker en langer ingezet kunnen worden. Dit vraagt onder andere investeringen in ons personeel, het hart van de organisatie. Zij verdienen een goede beloning en een veilige en prettige werkomgeving om zich te kunnen richten op hun unieke werk.

2 Gerichte verbetering van de gevechtskracht:

De krijgsmacht moet in staat zijn om te vechten en te winnen. Dat schrikt af en draagt bij aan het voorkomen van een gewapend conflict.

3 Meer wendbaarheid: Defensie moet zich sneller kunnen aanpassen, zelfstandig en in internationaal verband, aan dreigingen en crisissituaties die zich plotseling aandienen. Innovatie is daarbij noodzakelijk om het steeds veranderende speelveld bij te kunnen houden.

De transitie van de krijgsmacht zal onderhevig zijn aan veranderingen in onze omgeving. Ongeacht of dat veranderingen zijn in de veiligheidssituatie, op de arbeidsmarkt, door het klimaat of door moderne technologieën: Defensie zal zich hier op aanpassen, zodat we vorm kunnen geven aan de krijgsmacht van de toekomst. Door betere binding met de samenleving en creatieve oplossingen op bijvoorbeeld het gebied van werving en behoud van personeel, zullen we wijzigende omstandigheden kunnen opvangen. Met het oog op de toekomst moet Defensie ook noodzakelijke modernisering doorvoeren. Dat betekent dat over de hele linie ingezet wordt op informatiegestuurd optreden, automatisering en robotisering, cyber(security), elektronische oorlogvoering en de (aanwezigheid in) de ruimte. Maatregelen op het gebied van verduurzaming zijn onderdeel van onze bedrijfsvoering en worden steeds meegenomen.

STERKER NEDERLAND, VEILIGER EUROPA

Door de ambities en de daaraan gekoppelde investeringen van dit kabinet, voldoet Nederland in 2024 en 2025 aan de NAVO-norm om 2% van het bruto binnenlands product (bbp) aan Defensie uit te geven. De structurele verhoging van de defensie-uitgaven is €5 miljard. Na 2025 komt Nederland onder die norm uit, maar profiteert van de koerswijziging die is ingezet. Een sterker Nederland op het terrein van Defensie draagt bij aan een veiliger Europa, waar we onlosmakelijk deel van uitmaken.

Hoe bereikt Defensie de doelen op het gebied van gereedheid, inzetbaarheid, gevechtskracht en wendbaarheid? Welke weg volgt Defensie zodat ons land een krachtiger rol kan spelen in Europa? Op die vragen geeft deze Defensienota de antwoorden.

LEESWIJZER

Na de inleiding en deze leeswijzer volgt allereerst het dreigingsbeeld: een korte visualisatie van factoren die duiden waarom Defensie moet versterken. Daarna volgt een schematische weergave van het doel, de te bereiken effecten en het plan voor de noodzakelijke transitie van Defensie.

Dit transitieplan wordt verder uitgewerkt in de rest van de Defensienota. Allereerst door de gekozen focus nader toe te lichten. Defensie maakt daarbij keuzes die leiden tot zes actielijnen. Deze actielijnen worden elk in een hoofdstuk behandeld. Bij elke actielijn wordt de vraag beantwoord waarom deze keuze doeltreffend is (leidt tot de beoogde effecten) en waarom de keuze doelmatig is (de beste manier is om het doel te bereiken).

De keuzes van Defensie zijn weliswaar in zes separate actielijnen uitgewerkt, maar dat laat onverlet dat deze integraal worden opgepakt. Zo wordt de inrichting van ons vastgoed niet alleen bepaald door de eisen vanuit goed werkgeverschap (actielijn 2), maar staat deze vooral in dienst van de operationele eisen (actielijnen 1 en 3).

In bijlage 1 wordt de operationele gereedheid nader toegelicht en wordt vervolgens per defensieonderdeel de transitie beschreven. Bijlage 2 is gewijd aan de financiën en bijlage 3 geeft het investeringsprogramma weer.

Bijlage 4 schenkt aandacht aan rapportage en evaluatie. Defensie schrijft verschillende rapportages over onder andere het personeel, het materieel en de inzetbaarheid. De belangrijkste rapportages zijn in de bijlage op een rij gezet. Met deze rapportages informeert Defensie de Kamer over de inzet van militairen in binnen- en buitenland, de uitvoering van het defensiebeleid en de besteding van middelen. In toekomstige

begrotingsrapportages wil Defensie daarnaast meer inzicht geven in de uitvoering van de plannen in deze nota, door met meer concrete indicatoren te werken. Ook is het doel om in de rapportages niet alleen terug te kijken, maar ook vooruit te blikken. De evaluatieagenda biedt Defensie de kans om te leren van de uitvoering van het ingezette beleid en te onderzoeken of de besteding van middelen doeltreffend en doelmatig is geweest.

Deze Defensienota is de start van het transitieprogramma van dit kabinet voor Defensie. Er volgen nog andere documenten. Zo komt er een uitvoeringsagenda om meer mensen te werven en te behouden bij Defensie. Defensie werkt aan een uitvoeringsagenda om focus en concretisering aan te brengen in de Strategische Kennis- en Innovatieagenda 2021-2025. Er komt ook een uitvoeringsagenda voor onze verduurzamingsplannen. Daarnaast worden rond de zomer de plannen voor het concentreren, verduurzamen en vernieuwen van het vastgoed van Defensie naar de Kamer gestuurd. Het nieuwe Strategisch Vastgoedplan vormt ook een reactie op het IBO Vastgoed (interdepartementaal beleidsonderzoek 'Toekomstvast – goed beheerd, naar een toekomstbestendige vastgoedportefeuille voor Defensie').

ERNSTIG VERSLECHTERDE VEILIGHEIDSSITUATIE

Wereldwijd ervaren landen steeds meer dreiging door verschuivende machtsverhoudingen. Al jaren versterken potentiële tegenstanders hun krijgsmachten. Steeds vaker is sprake van hybride conflictvoering: desinformatie beïnvloedt onze democratieën en cyberaanvallen bedreigen de vitale infrastructuur. De ruimte militariseert en schaarse grondstoffen leiden vaker tot conflict. Het doel is telkens hetzelfde: de stabiliteit ondermijnen om invloed en macht te kunnen verwerven.

REGIONALE ONTWIKKELINGEN

KONINKRIJK

Binnen ons Koninkrijk zorgen georganiseerde criminele organisaties voor ondermijning van de rechtsstaat en extremer geweld op straat. De situatie in ons buurland Venezuela leidt tot geopolitieke spanningen in het Caribisch gebied. Daarnaast zijn in het hele Koninkrijk de effecten van extreme weersomstandigheden merkbaar.

RANDEN VAN EUROPA

Instabiliteit en extremisme worden gevoed door de effecten van klimaatverandering en ontoereikend overheidsbeleid, met gewapende conflicten, onderdrukking van de bevolking en irreguliere migratie tot gevolg. Er worden proxy-oorlogen uitgevochten in onder meer Syrië, Libië en Jemen.

RUSLAND

De Russische invasie van Oekraïne verslechtert de veiligheidssituatie in Europa. De gevolgen zijn nauwelijks te overzien. Schending van het bondgenootschappelijk grondgebied is een reëel gevaar. Rusland heeft talrijke verdragen en conventies geschonden. Russische inlichtingsofficieren deinzen niet terug voor het gebruik van zenuwgas op NAVO-grondgebied. Zelfs nucleaire dreiging wordt niet geschuwd.

CHINA

Grootmacht China ontwikkelt zich snel, ook militair. De opstelling van China is assertiever. De focus van de Verenigde Staten verschuift mede daarom van Europa naar China. China heeft een breed palet aan militaire en niet-militaire middelen tot zijn beschikking, die het afzonderlijk of tegelijkertijd kan inzetten om meer macht en invloed te krijgen.

DOEL EN UITVOERING

DOEL

Europa moet beter in staat zijn om zichzelf en de eigen veiligheidsbelangen te verdedigen. Europa moet zelfredzamer worden. De Europese landen, dus ook Nederland, moeten daarvoor samen sterker worden. Dit doen we via de NAVO, de EU en internationale samenwerking.

Defensie wordt een **toekomstbestendige organisatie, ingebed in de NAVO, de EU en de samenleving.**

Defensie versterkt het fundament van de organisatie en transformeert naar een hoogtechnologische organisatie met een snel reactievermogen en groot aanpassingsvermogen, zodat Defensie voorbereid is op de dreigingen van vandaag en morgen.

Defensie moet kunnen vechten als dat nodig is en samen met partners in staat zijn de gezamenlijke belangen

te beschermen. Ook onder de grens van het gewapend conflict moet Defensie zich klaarmaken voor zeer uiteenlopende vormen van inzet.

Defensie zet in op de capaciteiten waar Nederland de grootste meerwaarde heeft ten opzichte van onze partners. Daarbij worden de technologische, maatschappelijke en ecologische ontwikkelingen die de samenleving en Defensie beïnvloeden, meegenomen. Die ontwikkelingen lopen uiteen van de gevolgen van klimaatverandering tot trends op de arbeidsmarkt.

EFFECTEN

Door het fundament te versterken en zoveel mogelijk uit de bestaande organisatie te halen, wordt Defensie operationeel relevanter en financieel bestendiger. De organisatie kan zich dan concentreren op de kern: de inzet van de krijgsmacht in binnen- en buitenland. Ondertussen transformeert Defensie naar een slimmere, technologisch hoogwaardiger organisatie met een sneller reactievermogen, groter aanpassingsvermogen en betere gevechtskracht, handelend op basis van de beste informatie.

Daarvoor gaat Defensie de volgende effecten bereiken:

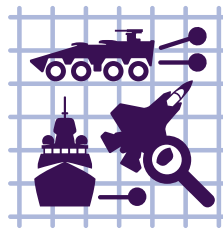
1. **Hogere gereedheid en inzetbaarheid:** Defensie moet er sneller, vaker en langer kunnen staan. De diverse en complexe dreigingen in meerdere domeinen tegelijk vragen daar om.

Defensie moet er kunnen staan als onze veiligheid wordt bedreigd. Dit vraagt ten eerste om het versterken van de operationele ondersteuning en het verhogen van de inzetvoorraden. Dit zijn nu grote knelpunten, waardoor we niet alles uit de krijgsmacht

kunnen halen wat erin zit en regelmatig 'nee' zeggen tegen verzoeken van partners. Met investeringen in vuursteun en luchtverdediging, bevoorrading, geneeskundige eenheden, operationele IT, munitie en reserveonderdelen, zorgt Defensie dat meer inzet mogelijk is. Ook investeringen in het materieel en in oefeningen dragen bij aan het verhogen van de gereedheid en inzetbaarheid. Defensie investeert bovendien in het personeel: zo bieden we onze mensen voldoende flexibiliteit, uitdagend en betekenisvol werk, carrièreperspectief en een passende beloning. Daarmee wordt Defensie voor een grotere doelgroep blijvend aantrekkelijk. Met voldoende en gekwalificeerde mensen kan Defensie vechten als dat nodig is.

2. **Gerichte verbetering van de gevechtskracht:** Defensie moet in staat zijn om te vechten en te winnen. Dat schrikt af. We kiezen voor gerichte versterking op een aantal capaciteiten.

Defensie moet, samen met partners, een antwoord geven op dreigingen in alle domeinen. Tegenstanders moderniseren hun wapensystemen en vergroten zo voortdurend de impact daarvan. Defensie moet daarom ook beschikken over hoogwaardige capaciteiten. Die schrikken af, zodat we een conflict voorkomen. Maar als dat conflict toch uitbreekt, vecht Defensie om te winnen. Omdat Nederland niet alles alleen kan, kiest Defensie op basis van de kwaliteiten en geografische ligging van Nederland gericht voor capaciteiten die voor onze partners van grote meerwaarde zijn. Zo versterkt Defensie de gezamenlijke gevechtskracht van de NAVO en EU. Met de investeringen van dit kabinet versterkt Defensie daarom de inlichtingenketen, cybercapaciteiten, *special operations forces*, vuursteun en de geïntegreerde lucht- en raketverdediging.

3. **Meer wendbaarheid: Defensie moet zich snel kunnen aanpassen aan dreigingen en crisissituaties die zich plotseling aandienen. Daarvoor moet Defensie snel op- en af kunnen schalen en maatwerk leveren, vanuit een stevig fundament.**

In crisissituaties, zoals de oorlog in Oekraïne en de coronacrisis, moet Defensie zich razendsnel kunnen aanpassen. Daarom investeert Defensie in ondersteuning, in samenwerking met partners en in reservisten en hun werkgevers.

Defensie gaat bovendien sneller beschikken over betere en betrouwbaardere informatie. Ook investeringen in kennis en innovatie zorgen voor wendbaarheid: Defensie moet ook het gevecht van morgen kunnen winnen.

De meest acute problemen zijn inmiddels opgelost, maar we zijn er nog niet. Het is noodzakelijk om meer te investeren in de IT-infrastructuur en het vastgoed, maar ook in fysieke en sociale veiligheid. Ook dat maakt ons wendbaarder. Daarnaast zullen we de eigen regelgeving vereenvoudigen om procedures te versnellen. Bij Rijksbrede regels en beleid zal rekening gehouden worden met de bijzondere positie van Defensie.

ACTIELIJNEN

De hierboven beschreven effecten zijn de rode draad voor de plannen in deze kabinetsperiode. Die effecten realiseert Defensie langs zes actielijnen, die ook de structuur van deze Defensienota bepalen:

1. Krachtige ondersteuning: door te investeren in de ondersteuning van gevechtseenheden (*combat support* en *combat service support*) en in inzetvoorraden kan Defensie sneller, vaker en langer optreden. Defensie gaat meer en vaker oefenen in meerdere domeinen en met internationale partners.

2. Een goede werkgever, verbonden met de samenleving: defensiepersoneel verdient een goede beloning, de mogelijkheid om zich te ontwikkelen en een veilige werkomgeving. Defensie investeert daarom in arbeidsvoorwaarden, in modern personeelsbeleid en in gezonde bedrijfsvoering en werkomgeving. Daar hoort ook bij dat het vastgoed wordt aangepakt.

3. Versterken van specialismen: Defensie investeert gericht in een aantal capaciteiten en kwaliteiten waar we van grote meerwaarde zijn. Daarmee vergroot Defensie de gevechtskracht en effectiviteit van inzet. De krijgsmacht werkt ten aanzien van deze specialismen nauw samen met onze bondgenoten. Hiermee levert Defensie een belangrijke bijdrage aan de veiligheid van Europa.

4. Meer Europese samenwerking: samenwerking is essentieel om onze veiligheid te waarborgen. We zijn sterker als we samenwerken met partners, multilateraal en bilateraal. Nederland zal hierin een voortrekkersrol vervullen. Een sterkere EU op het gebied van gemeenschappelijke veiligheid en defensie betekent een sterkere NAVO.

5. Innoverend vermogen en nieuwe domeinen: als technologische ontwikkelingen zo snel gaan als nu, is stilstand achteruitgang. Daarom blijft Defensie vooroplopen in onderzoek en ontwikkeling, en in de verkenning van nieuwe domeinen. Zulke innovatie levert vaak kansen op voor Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven in andere sectoren.

6. Informatiegestuurd optreden: betere toegang tot, en gebruik van data en informatie leidt tot betere besluiten en vergroot de effectiviteit van onze operaties in alle domeinen (inclusief het cyberdomein). Daartoe investeert Defensie naast een robuuste IT infrastructuur in verdere integratie en versterking van sensor-, wapen- en commandovoeringssystemen, capaciteiten om informatie sneller en beter te kunnen verwerken en defensieve en offensieve middelen in de informatieomgeving. Informatiegestuurd optreden vindt plaats binnen de geldende juridische kaders. Bovendien stelt het verbeteren van de informatiehuishouding de krijgsmacht in staat transparanter te zijn.

Deze Defensienota staat in het teken van de transitie van Defensie. Van dringend noodzakelijke aanpassing aan bekende en nieuwe bedreigingen. Op allerlei terreinen zijn keuzes nodig. Om die keuzes met vaste hand te maken, brengt Defensie focus aan.

FOCUS DEFENSIEORGANISATIE

Defensie voert haar grondwettelijke taak uit langs de lijnen van de drie hoofdtaken:

		
<p>Bescherming van het eigen en bondgenootschappelijke grondgebied.</p>	<p>Bescherming en bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit.</p>	<p>Ondersteuning van de civiele autoriteiten bij de handhaving van de openbare orde, de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde, de bestrijding van rampen en incidenten en de beheersing van crises.</p>

Defensie moet in alle drie de hoofdtaken kunnen optreden. Op dit moment is Defensie echter vooral ingericht voor optreden in de tweede hoofdtak. Het dreigingsbeeld en de actualiteit laten zien dat inzet in de eerste hoofdtak net zo noodzakelijk is. Voor het optreden in de eerste hoofdtak moet Defensie dus een been bijtrekken, net zoals voor optreden in de derde hoofdtak. Tegelijkertijd blijft optreden in de tweede hoofdtak relevant. Defensie moet sneller ingezet kunnen worden en een conflict tegen een gelijkwaardige tegenstander langer kunnen volhouden. Defensie moet daarnaast een grotere bijdrage leveren aan de weerbaarheid van ons Koninkrijk, onder andere door bij te dragen aan de bescherming van vitale infrastructuur en processen. Het brengen van veiligheid en het beschermen van de internationale rechtsorde blijft onverminderd van belang: dat vergroot de stabiliteit in de wereld en draagt zo bij aan de veiligheid van het Koninkrijk en Europa. De bijdrage aan die taak wordt vaker en op meerdere plekken tegelijk verwacht.

De komende jaren worden belangrijke stappen gezet naar een toekomstbestendige organisatie, hoogtechnologisch, betrouwbaar en met een snel reactievermogen en groot aanpassingsvermogen, ingebed in de NAVO, de EU en de Nederlandse samenleving. Keuzes blijven noodzakelijk. Bij die keuzes laat Defensie zich, naast het dreigingsbeeld, mede leiden door de noodzaak om als Europa meer zelf te kunnen. Daarvoor kijkt Defensie onder andere naar de Europese tekorten binnen de NAVO en de behoefte binnen de EU. Nederland moet van meerwaarde zijn en optimaal kunnen samenwerken met partners en bondgenoten.

Op basis van deze context heeft Defensie een focus opgesteld voor de besteding van de extra financiële middelen die dit kabinet beschikbaar stelt. De focus is beschreven in de inleiding van deze Defensienota. Defensie kiest allereerst voor de versterking van de basis zodat de gereedheid, inzetbaarheid en wendbaarheid zo snel mogelijk

worden verhoogd. De bedrijfsvoering van Defensie wordt gemoderniseerd om groei mogelijk te maken. De gevechtskracht wordt gericht versterkt. Daarbij worden enerzijds capaciteiten versterkt en anderzijds capaciteiten beter ondersteund, om zo de internationale samenwerking en integratie te versterken. Tot slot zorgt inzet op de noodzakelijke modernisering en duurzaamheid dat Defensie toekomstgerichter wordt.

Deze focus maakt de ene capaciteit niet meer of minder van belang dan de ander, maar zorgt er wel voor dat Defensie de extra financiële middelen doelmatig en doeltreffend besteedt. Door gericht te verbeteren, te versterken of uit te breiden draagt Defensie concreet bij aan de vele uitdagingen waar Nederland, de EU en het NAVO-bondgenootschap voor staan.

De focus is leidend bij de keuzes in deze Defensie-nota. Dit komt ook terug in de actielijnen. Bij het versterken van de ondersteuning (actielijn 1) zetten we bijvoorbeeld specifiek in op de ondersteuning voor de focusgebieden. De focusgebieden bepalen de prioriteiten in het aanvullen van onder andere inzetvoorraden en reserveonderdelen, en bepalen de keuze voor het versterken van de ondersteuning van het landoptreden en de *special operation forces*. Defensie verdiept bovendien de samenwerking met nationale (veiligheids)partners.

De focus is ook bepalend voor het soort werkgever dat Defensie wil zijn (actielijn 2). Defensie investeert in haar personeel: arbeidsvoorwaarden worden verbeterd en er komt een nieuw *Human Resources* (HR)-model. De groei van de organisatie en de daaruit volgende noodzaak tot het boeien, binden en behouden van personeel, is de komende jaren een opdracht van formaat waar creativiteit en maatwerk voor nodig is. Daarbij zet Defensie in op het verbeteren de sociale en fysieke veiligheid. Ook pakt Defensie het vastgoed stevig aan, zodat de taakuitvoering optimaal wordt ondersteund, toekomstbestendig is en bijdraagt aan de maatschappelijke opgaven op het gebied van klimaat, energietransitie en wonen.

Bij het versterken van de specialismen van Defensie (actielijn 3) kiest Defensie voor versterking van de geïntegreerde lucht- en raketverdediging door onder andere uitbreiding van het aantal jachtvliegtuigen, intensivering van het aantal

grondgebonden luchtverdediging en aanschaf van langeafstands- en precisiewapens voor onder andere fregatten en onderzeeboten. Dit sluit aan bij de behoeften van de NAVO en stimuleert ook de verdieping en uitbreiding van Europese samenwerking (actielijn 4) zoals die met België voor de fregatten van de marine, met de Europese medegebruikers van de F-35 voor de luchtmacht en verdere integratie met Duitsland voor de eenheden van de landmacht.

Defensie investeert in technische middelen (sensoren) en inlichtingencapaciteit om beter te weten wat er in de omgeving gebeurt. Zo kan Defensie sneller handelen, betere besluiten nemen en gericht operaties aansturen. Defensie versterkt het multidomein optreden (het tegelijk kunnen opereren in alle domeinen), want dreigingen dienen zich tegelijk op zee, op land, in de lucht, in de ruimte en in het informatie- en cyberdomein aan. Investerings in kennisontwikkeling, technologie en innovatie bereiden Defensie voor op het gevecht van de toekomst. Ook wat betreft bijvoorbeeld *space* (actielijn 5) en *cyber* (actielijn 6) zijn de gekozen focus en het dreigingsbeeld leidend.

Gegeven de toegenomen dreiging op vele fronten, is het van het grootste belang dat Defensie haar inzetbaarheid op de kortst mogelijke termijn vergroot. Nu is er ruimte om daarin te investeren. Deze actielijn biedt snel zichtbare resultaten.

ACTIELIJN 1

KRACHTIGE ONDERSTEUNING

De toegenomen dreiging vraagt om een verbeterde gereedheid en inzetbaarheid: Defensie moet sneller en vaker kunnen worden ingezet en moet een inzet langer vol kunnen houden. Dat geldt voor elk van de drie hoofdtaken van Defensie. Op dit moment is het grootste knelpunt het tekort aan operationele ondersteuning (*combat support* en *combat service support*). Operationele ondersteuning bestaat uit alle mensen en middelen die het gevecht ondersteunen zoals logistiek, transport, medische ondersteuning, vuursteun, inlichtingen en onderhoud.

Betere ondersteuning maakt de krijgsmacht wendbaarder en meer schaalbaar. En met betere ondersteuning kan Defensie vaker 'ja' zeggen tegen nationale en internationale hulpverzoeken. Investeren in ondersteuning verhoogt ook de betrokkenheid en motivatie van onze mensen. Oefeningen lopen niet langer vast op tekorten aan reserveonderdelen, transport en munitie. Als militairen beter getraind zijn, verhoogt dat de gereedheid van de krijgsmacht. Bijlage 1 geeft meer informatie over de gereedheid en inzetbaarheid van de krijgsmacht.

We moeten van ver komen en het versterken van de basis kost tijd. Om de voordelen van de betere ondersteuning zo snel mogelijk te behalen, pakt Defensie de investeringen slim aan. We maken

VERSNELLING

Vanwege de acut verslechterde veiligheids-situatie haalt het kabinet investeringen naar voren. Daarmee vult Defensie versneld de munitievoorraden, reserveonderdelen en andere inzetvoorraden aan. Ook worden achterstanden in het onderhoud versneld weggewerkt dankzij de inhuur van extern personeel. Hierdoor kan de gereedheid en inzetbaarheid sneller worden verbeterd.

afspraken met internationale partners en bondgenoten over het gezamenlijk aanschaffen en onderhouden van (nieuwe) ondersteunende capaciteiten. Nederland heeft hier al goede ervaringen mee, met onder meer de mijnenbestrijdingsvaartuigen (met België) en de Patriots (met Duitsland).

Ook willen we het *poolen and sharen* van capaciteiten uitbreiden. Dit houdt in dat landen op basis van afspraken putten uit een gezamenlijke voorraad materieel. Zo kunnen landen zonder een volledige eigen capaciteit beschikken over zwaarder materieel. Een voorbeeld hiervan zijn de MRTT tanker- en transportvliegtuigen die in Eindhoven gestationeerd zijn en waar Nederland samen met bondgenoten gebruik van maakt. Waar het kan, zetten we hier verder op in. Voor sommige zaken, zoals onze geneeskundige ondersteuning, brengen we de basis dusdanig op orde dat we voor onze eigen snel inzetbare capaciteiten zelfstandig inzet kunnen ondersteunen.

Internationale afspraken zijn ook nodig om effectief in te kopen, want door de oplopende spanningen is de vraag naar defensiematerieel groot. Ook dragen dergelijke afspraken bij aan standaardisatie en daarmee internationale interoperabiliteit: het gezamenlijk aanschaffen van ondersteunende capaciteiten zorgt ervoor dat we goed kunnen samenwerken. De EU moet bijdragen aan het versnellen van afspraken over standaardisatie en interoperabiliteit.

Ook nationaal gaan we meer en beter samenwerken. Zo gaat Defensie afspraken maken met marktpartijen over flexibele en gegarandeerde logistieke capaciteit. We zoeken nauwere samenwerking met ziekenhuizen en medische marktpartijen om gezamenlijk gebruik te maken van materieel en voorraden. Door de samenwerking met civiele (veiligheids)partners, kennisinstututen en het

bedrijfsleven te versterken, behaalt Defensie voordelen en raakt Defensie nog meer verbonden met de samenleving. Immers, het bedrijfsleven en de kennisinstituten vervullen een belangrijke rol als ontwikkelaar van nieuw materieel, als leverancier van materieel en als samenwerkingspartner voor de instandhouding van dat materieel.

Defensie heeft in nationale samenwerking ook wat te bieden als het gaat om het sneller kunnen reageren op crisissituaties. Defensie heeft immers de toegesneden organisatiestructuur, de benodigde middelen en de mensen met de juiste kennis. In Koninkrijksverband wordt momenteel gewerkt aan het opstellen van een Rijksbrede

OPLEIDING EN TRAINING

De mensen van Defensie worden ingezet onder moeilijke omstandigheden en in complexe situaties. Het is essentieel dat ze daarop goed worden voorbereid. Defensie doet dit door zijn personeel individueel gedegen op te leiden en in eenheidsverband veel en realistisch te laten trainen en oefenen. Door de investeringen in ondersteuning en voorraden is er de komende jaren meer gelegenheid om te trainen en te oefenen, ook samen met Europese en andere partners. Daarbij wordt steeds meer gebruik gemaakt van moderne simulatietechnieken en virtuele ondersteuning. Defensie vergroot de opleidingscapaciteit en zoekt vaker de samenwerking met (regionale) kenniscentra en onderwijsinstellingen.

Ook worden mogelijkheden benut om vaker met internationale partners op te leiden en te oefenen. Het uitbreiden van deze vorm van internationale samenwerking zorgt er ook voor dat landen gemakkelijker samen op kunnen treden in een crisis- of conflictsituatie.

De huidige veiligheidsomstandigheden maken bovendien dat inzet veelal gelijktijdig plaatsvindt op land, in de lucht, op zee en in het cyberdomein. Defensie-eenheden uit die verschillende domeinen moeten, om effectief te kunnen samenwerken bij inzet, ook steeds meer gezamenlijk opleiden en oefenen. Het zogenaamde multi-domein optreden krijgt daardoor een steeds prominentere plek in het opleidings- en trainingsprogramma van Defensie.

Veiligheidsstrategie (RbVs). Het doel van de RbVs is ervoor te zorgen dat het Koninkrijk zo goed mogelijk is voorbereid op eventuele risico's in het kader van de nationale veiligheid. Ook wordt een Rijksbreed geïntegreerd risico- en dreigingsbeeld opgesteld, als basis voor stappen binnen het Koninkrijk voor de langere termijn. De RbVs zal naar verwachting eind 2022 zijn afgerond. Defensie is hier nauw bij betrokken.

Nationale en internationale samenwerking is ook vereist bij de bescherming van onderzeese infrastructuur. Kabels en de data die erover getransporteerd wordt, kunnen worden bedreigd door (mini)onderzeeboten die speciaal zijn toegerust voor dit doel. Een potentiële tegenstander die over zulke (mini)onderzeeboten beschikt, kan onopgemerkt en dus ongehinderd zijn doel bereiken. Deze heimelijke wijze van het bedrijven van offensieve *seabed warfare* vormt een actuele en reële dreiging. Defensie wil de capaciteit ter bescherming van datakabels verruimen en werkt hierbij samen met betrokken departementen en in internationaal verband.

➔ ACTIES

ONDERSTEUNING VAN GEVECHTSEENHEDEN

Om een gevechtseenheid in te kunnen zetten is een veelheid aan ondersteunende capaciteiten nodig. Het kabinet investeert fors in die capaciteiten, waardoor we achterstanden kunnen wegwerken en de inzetbaarheid van de krijgsmacht voor alle hoofdtaken kunnen verhogen.

Defensie versterkt de ondersteuning van de *special operations forces* (SOF) met betere inlichtingen, explosievenopruiming, genie, medische ondersteuning, vuursteun en logistiek. Dit leidt tot een hogere mate van gereedheid van de SOF-eenheden. Om deze ondersteuning vorm te geven, wordt onder meer een bataljon van 11 Luchtmobiele Brigade omgevormd naar een SOF-supporteenheid. Uit elementen van *maritime special forces* (MARSOF) en het Korps Commandotroepen (KCT) wordt een gemeenschappelijke *Early Forward Presence* eenheid opgericht die de informatiepositie kan verstevigen en, indien nodig, de handelingsmogelijkheden kan versterken of versnellen.

■ Voor SOF-optreden wordt een gespecialiseerde helikoptereenheid ingericht. Deze capaciteit wordt vooralsnog ingevuld met de huidige

Cougar-helikopter, maar deze zal op termijn worden vervangen door een helikopter die geschikt is voor SOF-optreden.

- In afwachting van de nieuwe transportvliegtuigen verhoogt Defensie de inhuur van luchttransporten, zodat eenheden blijvend ondersteund kunnen worden bij hun oefeningen en bij inzet in het buitenland. Deze inhuur loopt via het Europese samenwerkingsverband EATC (*European Air Transport Command*).
- Nederland versterkt de ondersteuning van het Duits-Nederlandse tankbataljon, zodat het bataljon zelfstandig kan oefenen en kan worden ingezet. Het betreft vooral *Command & Control*, geneeskundige en logistieke ondersteuning.
- Helikopters en transportvliegtuigen worden uitgerust met de juiste sensoren om zichzelf beter te beschermen tegen elektronische oorlogvoering.
- De transporthelikopters worden uitgerust met sensoren waarmee ze beter kunnen opereren in omstandigheden met verminderd zicht en ze worden voorzien van aanpassingen om het vliegbereik te vergroten.
- De bewakingseenheid op vliegbasis Volkel wordt voor uitvoeren van nieuwe en bestaande taken op sterkte gebracht.
- Door de capaciteiten voor de korte afstand luchtverdediging (Stinger) en vuursteun (mortieren) te vergroten, hoeven het Korps Mariniers en de Luchtmobiele Brigade deze niet meer te delen. Daardoor kunnen ze zelfstandig en gelijktijdig oefenen. Ook kunnen ze daarmee gelijktijdig ingezet worden.
- De huidige capaciteit voor grondgebonden lucht- en raketverdediging wordt versterkt.
- De geneeskundige keten, waaronder capaciteit voor gewondentransport en hoogwaardige mobiele hospitaalcapaciteit voor inzet op zowel land als zee wordt versterkt. Hierdoor kunnen we meer eenheden tegelijk inzetten. Defensie versterkt zo ook de capaciteiten die in nationale nood- en crisissituaties kunnen worden ingezet, zowel in Nederland als in de Caribische delen van het Koninkrijk.
- Defensie versterkt de vuursteuncapaciteit voor grondgebonden eenheden. Hiervoor vindt uitbreiding plaats van het aantal vuursteunmiddelen (onder andere ingebruikname van de reservecapaciteit Pantserhouwitsers), van bewapening, sensoren, de capaciteit om deze aan te sturen en de logistieke ondersteuning.
- De vuursteuncapaciteiten op schepen ter

ondersteuning van de mariniers worden uitgebreid met moderne precisiewapensystemen.

- De eigen tactische luchttransportcapaciteit wordt, naast de reeds geplande vervanging, uitgebreid met een extra vliegtuig. Daarnaast wordt het beschikbare aantal vliegreun van de gehele vloot uitgebreid. Hiermee kunnen eenheden beter en vaker worden ondersteund en draagt Nederland bij aan het invullen van een Europees tekort. Ook komen extra transportcapaciteiten ten goede aan de snelheid waarmee gereageerd kan worden op calamiteiten zoals een natuurramp in het Caribische deel van het Koninkrijk.
- De marechaussee wordt uitgebreid met een eskadron dat gespecialiseerd is in de militaire politietaken in het hoogste geweldsspectrum, zoals detentie en onderzoek naar vermeende oorlogsmisdrijven in het inzetgebied.

VERGROTEN VAN DE VOORRADEN

Defensie gaat de komende jaren haar voorraden significant verhogen. Met aangevulde voorraden kunnen eenheden vaker en uitgebreider oefenen, kunnen ze sneller en langer worden ingezet en is Defensie beter voorbereid op crisissituaties.

- De voorraden van munitie, geneeskundige goederen, brandstof, voeding en uitrusting worden verhoogd. Hiermee kan Defensie sneller en langer inspelen op zich manifesterende veiligheidsdreigingen. Hiervoor worden ook de opslagfaciliteiten aangepast.
- We schaffen versneld extra munitie aan, onder meer door binnen bestaande raamcontracten meer af te nemen.
- De tekorten bij het onderhouden van het materieel worden aangepakt. Het gaat bijvoorbeeld om het aankopen van reservedelen en om het versterken van de *supply chain* door meer beheer- en inkoopcapaciteit. Een deel van de reservedelen wordt eerder aangeschaft dan voorheen was gepland.

SAMENWERKING

Ondersteuning moet wendbaarder en schaalbaarder worden: Defensie moet in crisistijd snel en robuust kunnen handelen, maar daarvoor hoeft de krijgsmacht niet alles in eigen beheer te hebben. Daarom gaat Defensie de samenwerking rond ondersteunende capaciteiten verbreden en verdiepen.

- Defensie zet bij het versterken van de ondersteuning in op gezamenlijk inkopen en vervolgens *pooling and sharing* met partnerlanden.

- Defensie verdiept de samenwerking met nationale (veiligheids)partners. Daarbij spant Defensie zich in om hernieuwde afspraken te maken over de inzet van Defensie ter ondersteuning van de nationale autoriteiten, ook in het geval van oorlogsomstandigheden. Dit betreft bijvoorbeeld een Nationaal Defensieplan en een Landelijk Crisisplan Defensie. Dit omvat dan ook de inzet van Defensie in het Caribisch deel van het Koninkrijk, bijvoorbeeld bij de inzet tegen grensoverschrijdende georganiseerde criminaliteit.
- De zogenaamde ‘ecosystemen’ (samenwerkingsverbanden) met het bedrijfsleven worden voortgezet en uitgebouwd. Defensie werkt samen met het bedrijfsleven om de beschikbaarheid van bijvoorbeeld transport op een effectieve en efficiënte wijze te vergroten en te verduurzamen.
- Defensie verdiept en verbreedt de samenwerking met civiele partijen en daarmee de binding met de samenleving, onder meer voor innovatie, opleidingen en operationele capaciteit. Defensie bouwt daarbij voort op succesformules als het Instituut samenwerking Defensie en Relatieziekenhuizen (IDR), Defensity College en het HR-ecosysteem (een systeem waarmee organisaties op een laagdrempelige manier personeel met elkaar delen).

NATIONALE TAKEN

Defensie vergroot de komende jaren haar capaciteiten om nationale taken en ondersteuning aan civiele autoriteiten uit te voeren.

- Nederland is een belangrijke aankomst- en doorvoerlocatie voor militaire eenheden van partners die ondersteunen, oefenen en inzet plegen in Europa. In de komende periode worden de infrastructuur en processen (bewaken, beveiligen, begeleiden) daarvoor nog beter ingericht, in samenwerking met andere overheidsorganisaties. Nederlandse eenheden, NAVO-bondgenoten en EU-partners kunnen dan snel, efficiënt en effectief grote aantallen mensen en grote hoeveelheden materieel verplaatsen. Hiertoe gaan we versneld samenwerkingscontracten aan met partners en doen we eerder dan gepland enkele investeringen.
- Om in Nederland beter te kunnen bijdragen aan bescherming tegen chemische, biologische, radiologische en nucleaire (CBRN)-dreigingen breidt Defensie de CBRN-beschermingscapaciteiten uit.
- Defensie vergroot de komende jaren stapsgewijs de (opschaalbare) capaciteit voor de bescherming van vitale militaire en civiele infrastructuur en processen. Dit geldt ook voor

de bijstand, zoals bij de doorvoer van (buitenlandse) militaire eenheden door Nederland. Dit betekent onder andere een versterking van de flexibele capaciteit van de marechaussee en de Nationale Reserve.

- Om het varend materieel en personeel in de Nieuwe Haven in Den Helder beter te beschermen verbetert Defensie de *force protection* van de haven.
- Om in crisissituaties en bij calamiteiten in het Koninkrijk de civiele autoriteiten beter te kunnen bijstaan, versterkt Defensie de *command & control* bij de (crisis)coördinatiecentra. Hierbij worden bijvoorbeeld de centra beter met elkaar verbonden om in crisissituaties informatiegestuurd op te kunnen treden en gerubriceerd, snel en gemakkelijk informatie te kunnen uitwisselen.
- Om de inzet van Defensie in het Caribisch gebied te versterken, wordt de gereedheid en inzetbaarheid van defensie-eenheden daar verbeterd.
- De marechaussee en de Kustwacht Caribisch Gebied gaan door middel van een personeelsintensivering, in samenwerking met de Douane Nederland en de lokale autoriteiten, bijdragen aan versterkt grenstoezicht in het Caribisch deel van het Koninkrijk.
- De marechaussee formeert een multifunctioneel eskadron ter ondersteuning van de civiele gezagsdragers.

Verantwoording

DOELTREFFENDHEID

Investeren in de operationele ondersteuning is effectief: meer eenheden kunnen tegelijk worden ingezet en er kan meer worden getraind en geoefend. Een verhoogd voorraadniveau komt direct ten goede aan de wendbaarheid en door exploitatietekorten op te lossen zal de materiële gereedheid omhoog gaan.

DOELMATIGHEID

Bij het versterken van de ondersteunende eenheden is specifiek gekozen voor die capaciteiten en voorraden die passen bij de gekozen focus. Daarnaast kiezen we voor eenheden waarover Nederland zelf moet kunnen beschikken bij inzet of gereedstellingsactiviteiten. Daarbij wegen we voortdurend af over welke ondersteuning Defensie moet beschikken en welke ondersteuning we kunnen organiseren in samenwerking met bondgenoten en marktpartijen.

Effectieve en langdurige inzet van de krijgsmacht vraagt om mensen die uit het juiste hout gesneden zijn. Defensie staat voor de taak die mensen te vinden, te binden, te behouden en het beste in ze naar boven te halen.

ACTIELIJN 2

EEN GOEDE WERKGEVER, VERBONDEN MET DE SAMENLEVING

Defensie heeft voldoende mensen nodig om de uit de grondwet voortvloeiende hoofdtaken uit te voeren. Een toekomstbestendige krijgsmacht begint met investeringen in de mensen. Zij zijn het hart van de organisatie. Zij moeten zich kunnen richten op hun unieke werk. Daarvoor moeten ze goed worden beloond, goede spullen hebben, passende opleidingen krijgen en in een veilige en prettige werkomgeving kunnen functioneren.

De achterstand die Defensie door eerdere bezuinigingen heeft opgelopen, moet worden weggewerkt. Dat verbetert direct de gereedheid en inzetbaarheid. Met het oog hierop worden de arbeidsvoorwaarden en het beloningsmodel gemoderniseerd en verbeterd en komt er een nieuw HR-model dat de talenten van individuele medewerkers beter kan benutten, meer mogelijkheden biedt voor maatwerk en persoonlijke ontwikkeling, en meer perspectief biedt op vervolgstappen in de carrière binnen en buiten Defensie.

Nu Defensie verder gaat groeien, moeten we bovenop de reeds bestaande vacatures nog duizenden mensen meer aan ons verbinden. Dat zal niet gaan door op dezelfde manier om te blijven gaan met het werven en behouden van personeel. Het is ook geen eenvoudige opgave. Defensie maakt daarom een uitvoeringsplan 'Boeien, binden en behouden'. Daarin zal Defensie meer de verbinding met de samenleving zoeken en op innovatieve manieren nieuwe doelgroepen aanspreken en proberen te inspireren om een bijdrage te leveren aan de weerbaarheid van Nederland. Uitgangspunt daarbij is dat iedereen die wil en over de juiste kwaliteiten beschikt, voor Defensie moet kunnen werken. Dat begint bij jongeren. Geïnspireerd door modellen uit onder andere Scandinavië, gaat Defensie

uitwerken hoe jongeren op vrijwillige basis bij Defensie de samenleving kunnen dienen. Dan gaat het niet om het nieuw leven inblazen van de dienstplicht, maar om jongeren die dat willen de gelegenheid te bieden tot een dienrecht, bijvoorbeeld in de vorm van een dienjaar. Ook kijkt Defensie naar meer samenwerking met scholen, en herintroductie van de Open Dagen.

Defensie gaat ook de positie van reservisten verder verbeteren. Zij zijn volwaardige medewerkers van Defensie en cruciaal om een wendbare en schaalbare organisatie te kunnen zijn. Daarom investeert Defensie in het optimaal benutten van onze reservisten en in uitbreiding van het bestaande bestand. Om het aantrekkelijker te maken om reservist te worden, nemen we hindernissen en verschillen met militairen met een vast contract weg. Het nieuwe HR-model bevat instrumenten als nieuwe aanstellings- en contractvormen, strategische personeelsplanning en talentmanagement die dit mogelijk maken en zorgt ervoor dat we op het juiste moment de juiste mensen in huis hebben en houden, ook als ze tijdelijk vanuit een andere organisatie komen. Dit dient het operationele belang van Defensie. Om de wendbaarheid en schaalbaarheid te vergroten streeft Defensie nog nadrukkelijker naar samenwerking met civiele en commerciële partners. Omdat schaalbaarheid niet gebaseerd kan zijn op vrijblijvendheid, onderzoekt Defensie hoe we de inzet van personeel dat niet in vaste dienst is, kunnen zekerstellen als het écht nodig is.

Breed samengestelde teams zijn de beste teams. Daarom wil Defensie een inclusieve organisatie zijn en zet Defensie extra in op diversiteit. Elke medewerker moet zich veilig, gewaardeerd en gerespecteerd voelen. Net zo belangrijk als de

sociale veiligheid is de fysieke veiligheid: militairen voeren vaak onder hoge druk en extreme omstandigheden hun complexe taken uit. Ze staan bloot aan grote risico's. De afgelopen jaren zijn forse stappen gezet om de veiligheid te verbeteren. Defensie bouwt daarop voort. De veiligheidsorganisaties worden op alle niveaus toegerust op de belangrijke taken die zij vervullen. Veiligheidsfunctionarissen adviseren commandanten en leidinggevendenden over risico's horend bij beleid, verwerving, nieuwbouw, onderhoud, oefeningen en inzet. De structurele aandacht voor risico's wordt nog verder verankerd bij het invoeren van integraal risicomanagement als bedrijfsvoeringsprincipe van de organisatie. Defensie maakt risico's inzichtelijk zodat deze op adequate wijze beoordeeld kunnen worden. Op die manier wordt de organisatie veiliger en daarmee ook sterker.

Bij goed werkgeverschap hoort uiteraard ook erkenning en waardering voor veteranen. Veteranen hebben Nederland gediend onder oorlogsomstandigheden of tijdens (vredes)missies. Voor hun prestaties verdienen zij erkenning en waardering van zowel de overheid als van de samenleving. Daarnaast heeft de overheid een bijzondere zorgplicht voor militairen voor, tijdens en na inzet. Het veteranenbeleid waarborgt die bijzondere zorg die veteranen en hun relaties in verband met de inzet als militair nodig hebben. Komende periode staat in het teken van het vernieuwen van het zorgstelsel voor veteranen, in het bijzonder op het gebied van mentale zorg. De maatschappelijke participatie en reïntegratie van de veteraan staan hierin centraal, gesteund door een modern en transparant stelsel van uitkeringen en voorzieningen.

Goed werkgeverschap houdt ook in dat de werkgever een goede werkomgeving biedt. De organisatie moet op orde komen en de bedrijfsvoering moet worden gemoderniseerd. Dit vergt investeringen en tijd, maar het belang is groot en er wordt daarom stevig op ingezet.

Het vastgoed van Defensie voldoet in veel opzichten niet meer aan de eisen van vandaag. De staat van het vastgoed is onvoldoende en het vastgoed is te versnipperd om de verhoogde vraag naar inzet en hogere gereedheidseisen te ondersteunen. Daarnaast hebben bezuinigingen in de afgelopen decennia een grote impact gehad op de omstandigheden waaronder de defensiemedewerkers hun werk moeten doen. Daarom pakken we de problemen met ons dure, verouderde vastgoed grondig aan met oog voor

de regionale impact, zoals de regionale werkgelegenheid. Bovendien legt Defensie de verbinding met maatschappelijke opgaven op het gebied van klimaat, energietransitie en wonen.

Om de grondwettelijke taak uit te kunnen voeren, heeft Defensie nu en in de toekomst gebruiksruimte nodig om te kunnen varen, vliegen, rijden en schieten. Gebruiksruimte in Nederland en daar buiten, waarmee al langer ervaring is opgedaan. Bij het indelen van de gebruiksruimte in Nederland is het soms nodig dat Defensie, vanwege haar rol in de nationale veiligheid, een uitzonderingspositie krijgt of dat er uitzonderingsgronden worden ingebouwd in bijvoorbeeld de Omgevingswet. Het gebruik van de beperkte ruimte in Nederland vraagt om een zorgvuldig proces en een nauwe afstemming tussen overheden en de samenleving, waar Defensie actief onderdeel van is. Het betekent ook afstemming met bondgenoten over het gebruik van hun oefenruimte. Daar hoort ook afstemming over medegebruik van onze oefenruimte bij. De komende maanden gebruiken wij om de ruimtelijke impact van de plannen in deze Defensienota en de uitvoering ervan in kaart te brengen. We nemen ook de externe ruimtelijke ontwikkelingen, zoals woningbouw, mee in deze analyse. Dit zal resulteren in een omgevingsvisie. In deze omgevingsvisie kijken wij naar onze huidige en toekomstige gebruiksruimte en hierbij nemen wij onze plannen voor vastgoed mee. Met het programma Ruimte voor Defensie geven wij aan wat het toekomstbestendig ruimtegebruik van Defensie behelst en hoe deze opgave met oog voor de omgeving kan worden gerealiseerd en verankerd, onder meer met juridische instrumenten zoals vergunningen.

➔ ACTIES

PERSONEEL

■ De arbeidsvoorwaarden van het defensiepersoneel worden verbeterd. Daarbij is de ambitie van Defensie om het basissalaris op orde te brengen en een beloningsaccent te leggen op operationeel optreden en op individuele talenten en specialismen. Ook moeten er meer maatwerk en keuzemogelijkheden komen. Onderdelen van deze ambitie zijn: een nieuw loongebouw om het personeel beter te belonen; een nieuw en eenvoudiger toelagenstelsel om militairen transparant en rechtvaardig te belonen voor extra inspanningen, zoals inzet en oefenen; voorbereidingen om over te gaan op het nieuwe pensioenstelsel.

VERBONDEN MET DE SAMENLEVING

Defensie staat middenin de samenleving en is verbonden met vele civiele partners. De belangrijkste voorbeelden staan in dit overzicht. Defensie gaat de samenwerking met al deze partners de komende jaren verdiepen en verbreden. Defensie wil een transparante, toegankelijke organisatie zijn en zal zich nog nadrukkelijker verbinden met omwonenden, medeoverheden, het bedrijfsleven, non-gouvernementele organisaties en kennisinstellingen. Dit maakt Defensie en Nederland weerbaar en veilig.

De toegenomen dreigingen vragen meer aandacht voor de weerbaarheid van de samenleving. Een voorbeeld is de territoriale veiligheid van Nederland. Aandachtspunten zijn de vitale infrastructuur en de digitale infrastructuur. Ook hier heeft Defensie een rol, samen met andere organisaties.

- Defensie voert tussen nu en 2025 stapsgewijs een nieuw HR-model in. Dit HR-model voorziet in een beter carrièreperspectief en een evenwichtiger balans tussen werk en privé. Het gebruikt nieuwe HR-instrumenten, zoals nieuwe aanstellings- en contractvormen, strategische personeelsplanning en talentmanagement. Deze modernisering zal meer mensen naar Defensie trekken, meer mensen behouden en ze beter matchen met taken en functies.
- De IT-systemen die nodig zijn om het nieuwe HR-model te ondersteunen, worden gemoderniseerd.
- Een inclusieve cultuur en een grotere diversiteit worden beter gefaciliteerd en verankerd in bijvoorbeeld opleidingen en uitvoeringsprocessen.
- Defensiebreed wordt een streefcijfer geïntroduceerd van 30% vrouwen in 2030. Binnen het gehele personeelsbestand wordt daarvoor per defensieonderdeel een verdeelsleutel gehanteerd.
- De mogelijkheden om aan Defensie verbonden te zijn, worden vergroot. Zoals in Scandinavische landen al met veel succes gebeurt, wil Defensie een plan maken om jongeren tegemoet te komen die vrijwillig bij Defensie een bijdrage willen leveren aan de weerbaarheid van de samenleving. Onderzoek naar een voor de Nederlandse context geschikte vorm van 'dienrecht' wordt gestart. Ook wordt onderzocht of de capaciteit voor succesvolle programma's als 'Gap year' en Defensity College kan worden vergroot. Daarnaast wordt het voor reservisten makkelijker om voor Defensie te werken en het aantal reservisten wordt uitgebreid.
- Bovenstaande veranderingen en de noodzakelijke aanpassingen hiervoor binnen Defensie worden in samenhang in kaart gebracht in een uitvoeringsagenda 'Boeien, binden en behouden'.
- Defensie gaat in overleg met werkgevers en partners om de inzet van reservisten beter te kunnen garanderen. Defensie gaat meer samenwerken met externe opleidingsinstituten bij het vormgeven van de opleidingstrajecten voor haar personeel.
- Defensie borgt veiligheid, risicomanagement, duurzaamheid, integriteit, diversiteit en inclusiviteit in de opleidingen.
- Om de duurzame inzetbaarheid van het personeel te verbeteren, stelt Defensie meer coaches aan die het personeel gericht kunnen adviseren. De overige ondersteuning voor duurzame inzetbaarheid wordt beter toegankelijk.
- Defensie gaat sportschoenen verstrekken aan het militair personeel.
- Omdat Defensie als werkgever een bijzondere zorgplicht heeft voor haar veteranen en de zorgvraag

toeneemt, zal de ondersteuning voor veteranenzorg worden versterkt. Daarbij wordt onder andere gekeken naar initiatieven als KNAK en het vergroten van de toegang van veteranen tot hulphonden.

VEILIGHEID

Het is essentieel dat het personeel van Defensie onder goede en veilige omstandigheden kan werken. Defensie zet de komende jaren, in lijn met de acties van de afgelopen jaren, verdere stappen om de fysieke en sociale veiligheid te verbeteren.

- Bij operationele eenheden komt er meer aandacht voor veiligheid, o.m. met speciale adviseurs.
- Risicomanagement wordt verder verankerd in de bedrijfsvoering van Defensie.
- We bevorderen en bewaken integer gedrag en we stimuleren de sociale veiligheid.
- Defensie blijft inzetten op het onderdeel maken van gender bij de uitvoering van operaties, conform het Defensie Actieplan 1325.

VASTGOED

Het vastgoed van Defensie is sterk verouderd. De gereedstelling en daadwerkelijke inzet van eenheden wordt hierdoor onvoldoende gefaciliteerd. Ook verdient het personeel van Defensie een moderne en veilige werk- en leefomgeving. Daarom wordt de omvangrijke vastgoedproblematiek de komende jaren aangepakt.

- Defensie verkent de opties om het vastgoed van Defensie te concentreren, verduurzamen en vernieuwen en zal rond de zomer een nieuw Strategisch Vastgoedplan naar de Kamer sturen, ook in reactie op het IBO Vastgoed Defensie. Dit plan fungeert als kader voor de komende tien tot vijftien jaar.
- Het doel is om een vastgoedportefeuille te realiseren die de taakuitvoering optimaal ondersteunt, toekomstbestendig is, bijdraagt aan werkbeleving en trots en duurzaam is en die waar mogelijk nog meer met de samenleving verbonden is dan voorheen. Een van de uitgangspunten van de verkenning is om waar mogelijk eenheden en activiteiten die elkaar versterken te clusteren en ook opleidingscapaciteit dichterbij de operationele eenheden te plaatsen. Daarmee wordt de regionale functie van defensielocaties versterkt en wordt tegelijk zorggedragen voor een goede spreiding over het land. Dit is ook van belang in het kader van de nationale taken van Defensie en de regionale zichtbaarheid. Het concentreren van het vastgoed betekent ook dat moeilijke keuzes, zoals het sluiten van sommige locaties, nodig zijn.

- Bij het plannen en vormgeven van deze vastgoedtransitie zal Defensie constant in gesprek gaan en blijven met het regionale bestuur en overige belanghebbenden.
- De mogelijkheid wordt onderzocht om het vastgoed van Defensie onder te brengen in een (eigen) stelsel binnen het Rijkshuisvestingsstelsel.
- De defensieonderdelen krijgen meer budget dat ze kunnen gebruiken om zelfstandig knelpunten in hun vastgoed te verhelpen.

DUURZAAMHEID

- Defensie draagt bij aan de maatschappelijke opgave om klimaatverandering tegen te gaan. Dat is onze taak als overheidsorganisatie. Dat klimaatverandering de instabiliteit elders ter wereld aanwakkert, maakt deze taak voor Defensie extra relevant. Defensie wil in haar optreden energie-efficiënt zijn, omdat dit in toenemende mate bijdraagt aan het verkleinen van de logistieke footprint en het vergroten van de operationele effectiviteit. Defensie stelt een brede uitvoeringsagenda op voor onze verduurzamingsplannen op het gebied van vastgoed, materieel en innovatie.
- Bij het vernieuwen en renoveren van het vastgoed worden verduurzamingsmaatregelen genomen.
- Samen met partners en het bedrijfsleven maakt Defensie duurzamere keuzes voor de energietransitie van ons (toekomstige) operationeel materieel. Hierbij zetten we in op de meerwaarde van duurzaamheid voor de operaties.

SAMENWERKING

Defensie bestaat om de samenleving te dienen en Defensie en haar mensen zijn onderdeel van de samenleving. Die verbondenheid wordt de komende jaren verder versterkt.

- Samen met het bedrijfsleven en branche-organisaties vergroten we de mogelijkheden voor uitwisselingen van personeel. Daarbij worden de mogelijkheden verkend om aanvullende afspraken te maken over voldoende en meer gegarandeerde beschikbaarheid.
- In samenspraak met betrokken departementen, organisaties en toezichthouders worden mogelijkheden onderzocht om de gebruiksruimte van Defensie te vergroten. Die is onder meer nodig om te oefenen, wat ook bijdraagt aan het werkplezier van onze mensen. Defensie betreft de omgeving bij het uitwerken van plannen en

bij het uitvoeren van (trainings)activiteiten. Ook gaat Defensie vaker midden in en samen met de maatschappij oefenen. En daarbij kijken we ook naar het vaker samen oefenen met internationale partners.

Verantwoording

DOELTREFFENDHEID

Defensie wil een werkplek bieden waar mensen willen werken en waar ze willen blijven. Voldoende goede mensen zijn een noodzaak om de gereedheid en inzetbaarheid te verhogen – en dat is urgent. Door intensiever en slimmer samen te werken met overheden, het bedrijfsleven en kennisinstellingen, een deel van onze eenheden schaalbaar in te richten en de uitwisseling van personeel met andere sectoren makkelijker te maken, vergroten we bovendien onze wendbaarheid en slagkracht, en de verankering van Defensie in de samenleving. Ook de werkomgeving verbetert. Ons vastgoed is bijvoorbeeld sterk verouderd, waarbij een transformatie van onze vastgoedportefeuille de enige mogelijkheid is om deze toekomstbestendig in te richten. Daarnaast investeert Defensie ten behoeve van de nationale veiligheidstaak in die capaciteiten die bijdragen aan de samenwerking met onze partners.

DOELMATIGHEID

De hier geschetste acties zijn een mix van personeelsacties die binnen het financiële kader leiden tot een zo groot mogelijk effect. De investeringen versterken elkaar, door vanuit diverse thema's bij te dragen aan eenzelfde doel. Betere arbeidsvoorwaarden, een veilige werkomgeving en goede huisvesting vergroten de aantrekkelijkheid van Defensie als werkgever en ze spreken een grotere doelgroep aan. Het is efficiënt om de vastgoedportefeuille te herzien langs de lijnen van concentreren, verduurzamen en vernieuwen.

Bij de investeringen in de nationale veiligheid is specifiek gekeken naar de verplichtingen die Defensie heeft aan haar partners, zowel nationaal als internationaal. Door juist daarin te investeren dragen we bij aan een sterkere veiligheidsketen.

Ook in ons deel van de wereld nemen veiligheid en stabiliteit af. Dat vraagt om de best denkbare versterking voor het gezamenlijk optreden. En dat is: onze specialismen verder ontwikkelen en samenwerken op basis van een gespecialiseerde inbreng.

ACTIELIJN 3 VERSTERKEN VAN SPECIALISMEN

Defensie kiest voor extra investeringen in die capaciteiten en kwaliteiten waar onze krijgsmacht goed in is en die de grootste meerwaarde hebben voor het gezamenlijk optreden met onze bondgenoten en partners. Zo kunnen we het gevecht samen winnen – en als we dat kunnen, schrikken we potentiële tegenstanders zoveel mogelijk af om het gevecht aan te gaan. Niet alle partners doen hetzelfde en partners hebben verschillende capaciteiten waar ze onderscheidend en van meerwaarde in zijn, onder andere door hun geografische ligging en specifieke kwaliteiten. Dankzij onze samenwerkingsverbanden hoeven we ook niet alles zelf te doen en te kunnen. Door met extra investeringen specialismen te versterken, wordt de totale gevechtskracht op een slimme manier vergroot. Dat draagt bij aan de doelmatigheid van Defensie.

De specialismen waar Defensie in investeert zijn de inlichtingencapaciteit, capaciteiten in het cyberdomein, *special operations forces* en de geïntegreerde lucht- en raketverdediging, waaronder versterking van de fregatten, onderzeeboten, jachtvliegtuigen en grondgebonden luchtverdedigingssystemen. Daarnaast intensiveren we de integratie van de landmacht met die van Duitsland door deze eenheden de noodzakelijke gevechtsondersteuning te bieden zodat de gezamenlijke gevechtskracht wordt vergroot. Ook wordt training en advisering van veiligheidsinstituten ter bevordering van de internationale rechtsorde beter geborgd en uitgebreid.

De volgende stap in het versterken van samenwerking is het maken van afspraken met partners en bondgenoten over specialisatie. Specialisatie is

INTEGRATED AIR AND MISSILE DEFENCE (IAMD)

Eén van de snel veranderende dreigingen waar Nederland mee wordt geconfronteerd, is de lucht- en raketdreiging. Innovaties van de betrokken wapensystemen volgen elkaar in razend tempo op. Tegelijkertijd staan wapenbeheersingsafspraken en internationale controlemechanismen steeds meer onder druk. Het antwoord van Nederland, in lijn met de gekozen focus, is om te investeren in IAMD. Deze geïntegreerde lucht- en raketverdediging richt zich op de bescherming van het NAVO-gebied, onze vitale belangen, en onze burgers en strijdkrachten. IAMD verdedigt tegen conventionele luchtdreigingen als vliegtuigen, helikopters en onbemande systemen (*air defence*, luchtverdediging) en tegen ballistische en kruisraketten (*missile defence*, raketverdediging).

We ontwikkelen een geïntegreerd systeem, doordat militaire middelen als jachtvliegtuigen, radarsystemen, *Air Command and Control* en *space*-capaciteit worden verbonden met fregatten, onderzeeboten en grondgebonden luchtverdedigingssystemen. Daarnaast wordt geïnvesteerd in aanvullende capaciteiten ter bestrijding van onbemande luchtvaartuigen, zoals drones. Deze systemen worden *counter-unmanned aerial systems* (C-UAS) genoemd. Ook breidt Defensie de luchtverdedigingscapaciteit uit voor de korte en middellange afstand. Deze investeringen zijn in de verschillende actielijnen terug te vinden.

Door deze acties versterken we de *Integrated Air and Missile Defence*-capaciteiten zowel nationaal als internationaal: de acties stellen Nederland in staat om van grotere waarde te zijn in EU- en NAVO-verband en vullen daarmee een gemeenschappelijk tekort in.

een verdergaande vorm van samenwerking met als doel meer gebruik te maken van de afzonderlijke sterke punten van partners en bondgenoten.

Nederland is een aanjager binnen Europa om te komen tot meer specialisatie. Het is een langdurig traject, maar gezamenlijk hebben we meer impact en gezamenlijk leveren we een hogere effectiviteit van optreden.

Om te zorgen dat Europa een grotere verantwoordelijkheid kan nemen voor de eigen veiligheid, is meer gezamenlijke gevechtskracht en interoperabiliteit nodig. Actielijn 4 over Europese samenwerking gaat hier nader op in.

Naast het versterken van onze specialismen, wordt de komende jaren geïnvesteerd in de tijdige vervanging van systemen door modern, hoogtechnologisch materieel. De komende jaren staan in het teken van de vervanging van onze onderzeeboten, fregatten, jachtvliegtuigen en de verbetering van diverse voertuigen.

➔ ACTIES

EXTRA CAPACITEITEN

De veiligheidssituatie in de wereld verslechtert. Het kabinet investeert daarom gericht in een grotere bijdrage van Nederland aan de gezamenlijke afschrikking en gevechtskracht. Ook investeert het kabinet in de rol van Nederland als logistieke speler en in de unieke expertise die Nederland de afgelopen decennia heeft opgebouwd met training en advisering.

- Defensie breidt haar F-35-vloot uit zodat we beschikken over drie volledige squadrons. Daarmee beschikt Nederland in totaal over 52 toestellen. Hiermee geeft Nederland samen met andere Europese NAVO-landen verder invulling aan de gezamenlijke bescherming en verdediging van het Europese luchtruim.
- De gehele F-35-vloot wordt uitgebreid met moderne langeafstand- en precisiewapens, waarmee in een verhoogde dreigingsomgeving strategische doelen kunnen worden aangegrepen zoals geïntegreerde luchtverdedigingssystemen.
- De lucht- en raketverdediging op en vanuit zee wordt uitgebreid met systemen die ballistische raketten detecteren en vervolgens onderscheppen. Dit betreft zowel interceptieradarsystemen als afvuurmechanismen en bewapening voor de Luchtverdedigings- en Commandofregatten en toekomstige onbemande schepen.

- Ook voor de marine investeren we in langeafstands- en precisiewapens die we kunnen lanceren vanaf fregatten en onderzeeboten.

- Defensie investeert daarnaast in raketartillerie en bijbehorende precisiewapens, waarmee doelen over een grote afstand met hoge nauwkeurigheid kunnen worden bestreden. Hiermee geeft Defensie een extra impuls aan de samenwerking met Duitsland.

- We versterken de bestrijdingscapaciteit tegen kleine vijandelijke drones met een vaste eenheid, detectie- en bestrijdingssystemen waarmee we onder andere lucht- en zeehavens kunnen beschermen. Deze capaciteit kan operaties in het buitenland ondersteunen, maar ook civiele autoriteiten bij het beschermen van vitale infrastructuur en processen binnen het Koninkrijk tegen deze groeiende dreiging. Nader onderzoek is nodig om tot een definitieve keuze voor de systemen te komen.

- Defensie verdubbelt de MQ-9 capaciteit. Hiermee wordt de capaciteit voor (maritieme) *intelligence, surveillance and reconnaissance* (ISR) verbeterd.

Zo kan op meerdere plekken tegelijk, boven land en boven zee, hoogwaardige informatie worden verzameld. Daarnaast gaat Defensie investeren in het bewapenen van deze onbemande vliegtuigen. Dat versnelt het bereiken van gewenste militaire effecten.

- De anti-torpedocapaciteit voor de zelfbescherming van de schepen wordt gemoderniseerd.
- De voorbereiding en inzet van militaire trainers en adviseurs wordt verder geprofessionaliseerd: er komt in carrièrepaden meer aandacht voor training en advies, en training- en adviesmissies worden centraal en domeinoverstijgend aangestuurd.

SAMENWERKING

Nederland zal een voortrekkersrol vervullen waar het gaat om het vergroten van de standaardisatie, interoperabiliteit en het langjarig traject naar specialisatie.

- De samenwerking met bondgenoten en partners wordt verdiept en uitgebreid, waaronder de integratie van de landmacht met die van Duitsland. Het Strategisch Kompas van de EU en het Strategische Concept van de NAVO bieden daar aanknopingspunten voor.
- In gesprekken met internationale partners en bondgenoten gaat Nederland de urgentie opvoeren van het langdurige traject naar specialisatie.
- Bij de verwerving van materieel wordt standaardisatie en interoperabiliteit zowel tussen

krijgsmachtonderdelen als met Europese partners en bondgenoten standaard meegenomen in het behoeftestellingsproces.

MATERIEELPROCES

Defensiematerieel gaat vaak lang mee, maar moet uiteindelijk gemoderniseerd of vervangen worden zodat onze militairen kunnen beschikken over de nieuwste technologie. Deze kabinetsperiode staan belangrijke vervangingsprojecten gepland. Ook op dit vlak gaat Defensie de wendbaarheid vergroten.

- Tekorten in het investeringsprogramma worden aangevuld. Hierdoor kunnen vervangingstrajecten tijdig doorgang vinden.

- In overleg met de Tweede Kamer wordt het Defensie Materieelproces (DMP) geactualiseerd om het vlotter te maken. Streven is om in 2023 het nieuwe DMP vast te stellen. Daarnaast onderzoekt Defensie waar het interne deel van het ‘voorzien-in’ proces, van initiële behoeftestelling tot levering van de diensten of goederen, wendbaarder gemaakt kan worden.

- Het beleid ‘verwerven van de plank, tenzij’ blijft onverkort van kracht, in lijn met de beleidsdoorlichting ‘COTS/MOTS’. Als materieel van de plank niet (tijdig) beschikbaar, geschikt, wenselijk of betaalbaar is, kan worden overwogen af te wijken van de algemene regel. Dit zal in voorkomend geval toegelicht worden.

- De resterende huidige tekorten in het investeringsprogramma worden opgelost.

DUURZAAM MATERIEEL

De milieu- en klimaatbelasting van onze organisatie en ons nieuwe materieel moet zo klein mogelijk zijn. Defensie weegt duurzaamheid nadrukkelijk mee als uitgangspunt bij de aanschaf van materieel. Enerzijds om de operationele afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te verminderen en anderzijds als bijdrage aan de nationale en Europese doelstellingen op dit gebied. Tegelijkertijd moeten (wapen)systemen wel de noodzakelijke effectiviteit behouden. Defensie reserveert budget om eventuele meerkosten van verduurzamingsmaatregelen bij investeringsprojecten (ten opzichte van de traditioneel materieel) te overbruggen. We komen daarom met een plan dat in ieder geval de volgende punten bevat:

- Defensie vervangt meer niet-operationele voertuigen door een nul-emissievariant. Deze kabinetsperiode gaat het om 700 tot 800 voertuigen. Deze actie werkt ook na deze kabinetsperiode

door en zorgt ervoor dat Defensie in 2030 in totaal over ruim 2800 nul-emissie voertuigen beschikt: bijna 80% van het niet-operationele voertuigenpark. Het Rijksbeleid is evenwel dat dit in 2028 voor 100% van het niet-operationele voertuigenpark zou moeten gelden.

- De nieuwe hulpvaartuigen van de marine worden emissieloos.

- Defensie streeft naar structurele bijmenging van gemiddeld 30% biologische of synthetische brandstoffen (kerosine, diesel en scheepsdiesel).

- Defensie werkt samen met de Nederlandse industrie en kennissector zodat zij zich met duurzame oplossingen internationaal kunnen onderscheiden.

- Defensie voegt verduurzaming toe aan de afwegingskaders die in het ‘voorzien-in’ proces worden gebruikt bij besluitvorming over materieel in vastgoedprojecten.

- Defensie gaat (het identificeren van) duurzaamheidseisen standaard opnemen in de reguliere bedrijfsvoering zoals bijvoorbeeld bij het inkoopproces. Hiervoor wordt capaciteit vrijgemaakt. Daarbij wil Defensie haar inkoopvolume gebruiken om verduurzaming in de keten te stimuleren door bijvoorbeeld duurzaamheidseisen te stellen aan de leveranciers.

Verantwoording

DOELTREFFENDHEID

Specialisatie is een verdergaande vorm van samenwerking met als uitgangspunt meer gebruik te maken van de afzonderlijke kwaliteiten van partners en bondgenoten. Dankzij onze samenwerkingsverbanden hoeven we niet alles zelf te doen en te kunnen. Door met extra investeringen specialismen te versterken, wordt de totale gevechtskracht dus op een slimme manier vergroot. Defensie kan daarmee beter voldoen aan internationale verplichtingen en meer inzet realiseren.

DOELMATIGHEID

Bij het gericht versterken van specialismen, kiezen we voor capaciteiten waarmee Defensie meerwaarde heeft ten opzichte van Europese partners en die passen binnen de gekozen focus. Verouderd materieel wordt vervangen voordat de exploitatiekosten significant stijgen. Dat is efficiënter dan blijven investeren in onderhoud van oud materieel.

MEER EUROPESE SAMENWERKING

Defensie werkt met vele bondgenoten en partners samen, onder meer in NAVO- en EU-verband. Dat gebeurt op drie niveaus: politiek-strategisch, operationeel en materieel.

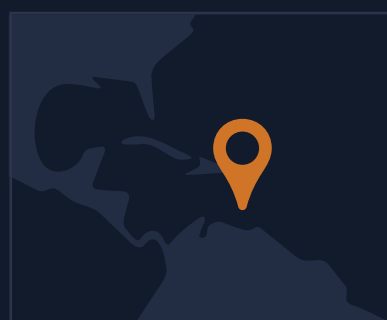
Concreet gaat het om samenwerking op het vlak van oefenen en trainen, missies en operaties, verwerving van materieel en systemen ter bevordering van de operabiliteit en standaardisatie.

Net als Nederland, verhogen andere (Europese) landen hun defensie-uitgaven. Zo investeert bijvoorbeeld Duitsland fors in de krijgsmacht. Dit is dus het moment om slimmer samen te werken.

Nederland zal hierin een voortrekkersrol vervullen. Daarmee wordt bijgedragen aan het sneller verhogen van de gezamenlijke operationele gereedheid, het tegengaan van fragmentatie en het versterken van de Europese veiligheidsarchitectuur. Zo wordt Nederland sterker en Europa veiliger.

Caribisch gebied

ONTWIKKELING

AANBESTEDING

AANKOOP

ONDERHOUD EN VERVANGING

SCHAAL-VERGROTING

De wereldorde verandert snel. Europa heeft voor haar veiligheid een sterke NAVO en sterke EU nodig. Europese krijgsmachten moeten samen een grotere bijdrage leveren. Dit vraagt om meer Europese en internationale samenwerking. Defensie gaat hierin een voortrekkersrol vervullen.

ACTIELIJN 4 MEER EUROPESE SAMENWERKING

Europese landen moeten zichzelf en hun belangen beter kunnen verdedigen. De vrijheid, veiligheid en welvaart van Europese burgers moeten worden beschermd. Dat kan Nederland alleen samen met onze bondgenoten en partners: het geheel is meer dan de som der delen.

Een sterke NAVO en een sterke EU zijn nodig. De NAVO is de hoeksteen van onze collectieve verdediging. Europese landen kunnen op dit moment niet voldoende bijdragen aan de Europese vrede en veiligheid. Maar liefst 70% van de NAVO-capaciteiten zijn van de VS. De situatie in Europa leidt er toe dat Europese partners hun bijdrage aan de gezamenlijke veiligheidsarchitectuur verhogen. Duitsland besloot zijn defensie-uitgaven in 2022 te verhogen tot de afgesproken 2% van het bruto binnenlands product (bbp). Ook Nederland verhoogt zijn defensiebudget substantieel om bij te dragen aan de Europese veiligheid. Europa is een krachtiger partner in de trans-Atlantische relatie als de Europese landen een grotere rol kunnen spelen in het beschermen van de eigen belangen. Daarvoor is het nodig dat Europa zelfstandig kan beschikken over basale capaciteiten zoals strategisch luchttransport. De tijd van *business as usual* is voorbij; de Europese veiligheidssituatie vraagt om daadkracht.

Nederland werkt al decennia samen met bondgenoten en partners, multilateraal en bilateraal, in allianties en gelegenheidscoalities. Samenwerking is verweven in alles wat Defensie doet. Samenwerking levert voordelen op. Door slim samen te werken, bijvoorbeeld door transportcapaciteit te *poolen and sharen*, creëren we ruimte om in andere capaciteiten te investeren. Door slim te investeren, kunnen we beter gebruik maken van onze meerwaarde en behoeften die in de EU of NAVO bestaan invullen. Door hetzelfde

materieel te kopen, zetten we stappen op het gebied van interoperabiliteit en standaardisatie. Het synchroniseren van onze investeringen verbetert de gezamenlijke slagkracht.

De komende jaren wil Nederland een voortrekkersrol spelen in het verbreden en verdiepen van deze

STRATEGISCH KOMPAS

Het nieuwe Strategisch Kompas van de EU en het aanstaande Strategisch Concept van de NAVO bieden veel aanknopingspunten om de Europese en internationale samenwerking te verbreden en verdiepen.

Het Strategisch Kompas van de EU geeft richting aan het Europese veiligheid- en defensiebeleid voor een periode van vijf tot tien jaar. De EU stelt zichzelf in het Strategisch Kompas tot doel om crisismanagementoperaties beter uit te voeren, de weerbaarheid tegen cyber, hybride en klimatologische dreigingen te vergroten, meer te investeren in gezamenlijke capaciteiten en de samenwerking met de NAVO te versterken.

De NAVO herzielt het Strategisch Concept uit 2010 om daarmee beter sturing te kunnen geven aan het handelen van het bondgenootschap de komende jaren. De NAVO-bondgenoten zullen het Strategisch Concept aannemen op de Top van Madrid in juni 2022. Het Strategisch Concept zal uitgebreid aandacht besteden aan het beschermen van het NAVO-verdragsgebied. Naar verwachting zal daarbij ook aandacht uitgaan naar hybride dreigingen.

Europese en internationale samenwerking. Binnen de NAVO en de EU, in kleinere verbanden en bilateraal. Dat is juist nu cruciaal, om te zorgen dat verschillende landen niet los van elkaar en gefragmenteerd investeren in de eigen, nationale krijgsmachten. Het geheel is namelijk meer dan de som der delen; samen staan we sterker. Nederland intensificeert de hechte multilaterale en bilaterale samenwerking die de afgelopen jaren is opgebouwd met de strategische partners Duitsland, Frankrijk, België, Luxemburg, Noorwegen, het VK en de VS. Met buurlanden worden verdergaande afspraken gemaakt over behoeftstellingen, het ontwikkelen van capaciteiten, inkopen en onderhouden van materieel, opleiden van personeel, gezamenlijk trainen en deelnemen aan missies. Maar Nederland kijkt ook nadrukkelijk naar andere partners, omdat we gebruik maken van de dezelfde systemen, omdat we van nature goed kunnen samenwerken, omdat we goed zijn in dezelfde dingen of elkaar kunnen aanvullen. Nederland zet in op versterking van de samenwerking, met name binnen Europa. Zodat Europa in staat is haar eigen burgers te beschermen.

Met de groei van het Nederlandse defensiebudget, en dat van onze partners, ontstaan kansen om nog beter internationaal samen te werken. Binnen de EU biedt de *Coordinated Annual Review on Defence* (CARD) aanknopingspunten voor internationale samenwerking. We maken daarvoor gebruik van EU-instrumenten als Permanent Gestructureerde Samenwerking (PESCO) en het Europees Defensiefonds (EDF). Die kansen benutten we om doelmatig te investeren. Bijvoorbeeld door te kiezen voor dezelfde wapensystemen, zodat we gezamenlijk onderhoud kunnen uitvoeren en makkelijker en beter kunnen oefenen en inzetten. Hiermee vergroten we de interoperabiliteit en daarmee de slagkracht van de Europese landen. Met gezamenlijke Europese inkoop behalen we schaalvoordelen. Via samenwerking versterkt Nederland bepaalde specialismen, zoals op cybergebied. Defensie gebruikt het huidige momentum door de ontwikkeling van Europese defensiecapaciteiten nog dit jaar een impuls te geven. Door samen met bondgenoten en partners te oefenen, zorgt Nederland ervoor dat we elkaar niet pas in een crisis- of conflictsituatie tegen komen. Dit doet Nederland omdat we ons realiseren dat de culturen, werkwijzen, systemen en tactieken verschillen en oefenen zorgt ervoor dat we ons leren aanpassen.

Nederland maakt gebruik van bestaande instrumenten, zoals het NAVO Defensieplanningsproces (NDPP), PESCO, het EDF en de Europese Vredesfaciliteit (EPF) om de internationale samenwerking te versterken. Binnen PESCO speelt Nederland al een voortrekkersrol op militaire mobiliteit. Dit bouwen we verder uit nu ook de VS, Canada en Noorwegen aan dit EU-project deelnemen. Binnen het EDF heeft Nederland de ambitie om een voortrekkersrol te vervullen in projecten op het gebied van cyber en het maritieme domein, zoals op semi-autonome platformen. Ook wordt gekeken naar verdere mogelijkheden voor *pooling and sharing* van capaciteiten, zoals al wordt gedaan voor bijvoorbeeld MRTT. Dankzij dergelijke projecten van de NAVO en EU wordt de gezamenlijke Europese slagkracht vergroot.

De meest intensieve vorm van samenwerking vindt plaats bij inzet. Nederland draagt op dit moment in NAVO-verband bij aan de verdediging van het verdragsgebied, onder andere met de vooruitgeschoven aanwezigheid op zee, land en in de lucht langs de oostgrens van het NAVO-grondgebied. In het licht van de huidige ontwikkelingen aan de oostflank zal veel nadruk blijven liggen op de bescherming van het nationale en het bondgenootschappelijke grondgebied. Daarbij streeft Nederland altijd naar een geïntegreerde benadering, waarbij inzet van de krijgsmacht, diplomatie en ontwikkelingssamenwerking hand in hand gaan.

Daarnaast wil Nederland door het verhogen van de gereedheid en inzetbaarheid in staat blijven een waardevolle en evenredige bijdrage te leveren aan vredes- en stabiliteitsoperaties in EU-, NAVO- en VN-verband aan de randen van Europa. Op die manier kan Nederland onder andere een bijdrage blijven leveren aan de veiligheidsinzet in het Midden-Oosten, inclusief het bestrijden van terreurorganisaties die de stabiliteit in de regio ondermijnen. Met deze vormen van inzet levert Nederland, in het licht van de diversiteit aan dreigingen, een bijdrage aan een veilig en zelfredzaam Europa. Daarbij moeten ook lessen worden getrokken uit eerdere inzet, zoals bijvoorbeeld die in Afghanistan.

➔ ACTIES

SAMENWERKING IN NAVO- EN EU-VERBAND

- Nederland blijft zich inzetten voor betere interoperabiliteit en meer standaardisatie binnen de EU en de NAVO, als essentiële basis voor effectieve samenwerking met als doel het militair vermogen te vergroten.
- Om beter internationale aansluiting te vinden, zal Defensie zijn eigen planprocessen meer in lijn brengen met die van de EU en de NAVO.
- Defensie vergroot haar capaciteit voor deelname aan PESCO-projecten en versterkt het Europese netwerk, onder meer door het vergroten van de Nederlandse presentie bij EU-instellingen, waardoor de samenwerking nog dit jaar een impuls krijgt.
- Defensie investeert in EU-projecten voor capaciteitsontwikkeling door de nationale cofinanciering daarvoor te verruimen.
- Defensie gaat een grotere bijdrage leveren aan militaire EU-missies en -operaties. Defensie draagt ook bij aan de EU *rapid deployment capacity* die in 2025 onder Duitse leiding zal staan.
- Nederland zal de komende jaren zijn bijdrage aan het EU-hoofdkwartier versterken.
- Nederland pakt in de EU gericht de rol van voortrekker op een aantal terreinen, zoals we dat nu al doen op het gebied van militaire mobiliteit. Binnen het Europees Defensiefonds zet Nederland onder andere in op projecten op gebied van maritieme veiligheid, energie en cyber.
- Defensie werkt met partners concrete stappen uit voor de gezamenlijke ontwikkeling en aanschaf van materieel en middelen, gezamenlijk onderhoud en *pooling and sharing* van capaciteiten. In dit kader zoekt Defensie nadrukkelijk naar mogelijkheden in de aankondigde maatregelen in het Commissierapport over defensie-investeringen.

OVERIGE MULTILATERALE SAMENWERKING

- Defensie gaat met de Europese partners samenwerken op het gebied van gereedstelling, inzet en onderhoud van de F-35.
- Defensie zet zich in voor intensievere militaire samenwerking in bijvoorbeeld de Northern Group, Joint Expeditionary Force en het European Intervention Initiative, militaire samenwerkingsverbanden zoals de Arctic Security Forces Roundtable

en gebruikersgroepen voor materieel als de Boxer User Group en de F-35 European User Group.

- Door te investeren in betere ondersteuning (actielijn 1) kan Defensie vaker ingaan op nationale en internationale hulpverzoeken. Een voorbeeld hiervan is de inrichting van een gespecialiseerde helikoptereenheid voor SOF-optreden.
- Defensie werkt ook samen met internationale organisaties als het Internationale Strafhof (ICC) om onderzoek te ondersteunen naar vermeende oorlogsmisdrijven.

BILATERALE SAMENWERKING

- De basis voor samenwerking – en zeker de langlopende bilaterale samenwerking met strategische partners – wordt gevormd door het hebben van voldoende en de juiste mensen binnen Defensie. Door hierin te investeren (actielijn 2) is het mogelijk om deze intensieve maar vruchtbare en efficiënte vorm van samenwerking met onze partners voort te zetten en te versterken.
- Met Duitsland wordt de samenwerking op het gebied van landoptreden versterkt door verdere integratie van beide landmachten, waarbij geïnvesteerd wordt in gezamenlijk gebruik van gevechtsondersteuning zoals vuursteun en voertuigen, maar ook verdere (versnelde) digitalisering van het landoptreden met tactische eenheden.
- Eveneens met Duitsland wordt de samenwerking uitgebreid op het gebied van helikopters ter ondersteuning van snel inzetbare en speciale eenheden.
- Door de ondersteuning te versterken (actielijn 1) van het Duits-Nederlandse tankbataljon, zodat het bataljon zelfstandig kan oefenen en kan worden ingezet, kan dit gezamenlijke bataljon vaker en langer worden ingezet.
- Met België wordt de maritieme samenwerking voortgezet en uitgebreid op het gebied van opleiding en training van personeel, verwerving en onderhoud van materieel en operationele gereedstelling van de varende eenheden zoals de fregatten en mijnenbestrijdingsvaartuigen.
- Door te investeren in datgene waarin Defensie van de grootste meerwaarde is (actielijn 3),

wordt de Nederlandse krijgsmacht herkenbaarder voor partners en aantrekkelijker om mee samen te werken. Een voorbeeld hiervan is de uitbreiding van de lucht- en raketverdediging op en vanuit zee met systemen die ballistische raketten detecteren en vervolgens onderscheppen. Dit is waardevol voor de samenwerking op het gebied van marine met de VS.

■ De komende jaren wordt het vakgebied van de militaire diplomatie verder geprofessionaliseerd. Hierdoor kunnen we onze internationale netwerken en informatiepositie versterken en wordt de samenwerking met internationale partners versterkt.

Verantwoording

DOELTREFFENDHEID

Defensie zet in op het versterken van samenwerking met Europese partners. Bijvoorbeeld door te investeren in programma's die tot doel hebben gezamenlijk capaciteiten op te bouwen, interoperabiliteit te vergroten en de Europese industrie te versterken (zoals het EDF) wordt de samenwerking in woord en daad versterkt. Dat is noodzakelijk, en dat doel kan nu bereikt worden.

DOELMATIGHEID

Defensie komt door samenwerking tot een doelmatige besteding van middelen en bereikt op die manier zoveel mogelijk slagkracht voor iedere euro, meer effectiviteit en een hoge interoperabiliteit en standaardisatie. Zo bereikt Defensie bijvoorbeeld samen met Europese partners schaalgrootte door minder verscheidenheid in typen en varianten.

Via het EDF wordt daarnaast aanspraak gemaakt op financiering vanuit de EU. Deelname aan internationale projecten heeft een positief effect op de positionering van de Nederlandse defensie-industrie en de kennisinstellingen.

Het slagveld breidt zich uit in het cyberdomein en in de ruimte. Wetenschap en technologie maken meer en meer het verschil tussen winnen en verliezen. Kennisontwikkeling en innovatie geven de doorslag. Defensie moet bij de winnaars horen.

ACTIELIJN 5

INNOVEREND VERMOGEN EN NIEUWE DOMEINEN

Defensie moet de oorlog van vandaag en morgen kunnen winnen. Het vermogen hiertoe schrikt af. Daarom blijft Defensie voorop lopen in onderzoek en ontwikkeling, en in de verkenning van nieuwe domeinen. Dat doen we samen met onze bondgenoten en partners. Dit past bij de kracht van Nederland als kennis- en netwerkeconomie. Een sterk innoverend vermogen garandeert en zorgt ervoor dat Defensie als hoogtechnologische organisatie kan inspelen op relevante ontwikkelingen.

De Nederlandse defensie-industrie en kennisinstellingen dragen hieraan optimaal bij als ze goed kunnen samenwerken met Europese en internationale partners. Defensie ondersteunt dit door bijvoorbeeld te participeren in EDF. Via dit fonds worden innovatieve projecten op het gebied van defensie en veiligheid gefinancierd en samenwerking tussen Europese industriële en kennisinstellingen gestimuleerd. Hierdoor kunnen de defensie-industrie en kennisinstellingen internationaal volwaardig participeren als hoogwaardige partner of toeleverancier bij de ontwikkeling, productie en instandhouding van innovatieve producten of technologie. Zo verbeteren we de strategische autonomie¹ en dragen we bij aan een zelfredzamer Europa.

Voor strategische autonomie is, zoals ook aangegeven in het Regeerakkoord, het hebben van een vitale defensiesector belangrijk. Het ministerie

¹ **Strategische autonomie is de gegarandeerde toegang tot en beschikbaarheid van (internationale) kennis, rechten, mensen en middelen die noodzakelijk zijn om militaire capaciteiten in stand te houden en operaties uit te voeren, ongeacht de coalitie waarbinnen inzet plaatsvindt. Het kabinet legt hierbij de nadruk op een zelfredzamer Europa.**

van Defensie en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de uitwerking van maatregelen op dit terrein. Focus bij de uitwerking gaat uit naar defensieonderzoek bij de kennisinstellingen en technologieontwikkeling met defensiebedrijven (waaronder ook innovatieve start-ups en scale-ups), waarbij Defensie rechtstreeks bijdraagt aan het concurrentievermogen van de Nederlandse defensiesector. Ook gaan we de samenwerking met kennisinstellingen en bedrijfsleven verder verdiepen en verbreden door de (kennis- en innovatie) ecosystemen met deze partijen te versterken. Daarnaast is er aandacht voor kortcyclische innovatie, deelname aan internationale defensiematerieelprojecten en het positioneren van de Nederlandse defensie-industrie en kennisinstellingen in het Europees Defensiefonds.

Met het uitwerken en uitvoeren van de maatregelen uit de Defensie Industrie Strategie (DIS) stimuleert Defensie ook samenwerking op het gebied van defensie en veiligheid. Defensie zoekt bij elke uitgave naar manieren om, naast de investering in veiligheid, ook andere maatschappelijke meerwaarde te genereren. Defensie gaat de samenwerking met kennisinstellingen en het bedrijfsleven verder verdiepen door de kennis- en innovatie ecosystemen met deze partijen te versterken en te kijken naar innovatieve samenwerkingsvormen. Innovatie voor militaire doelen biedt namelijk kansen voor andere sectoren. Hiermee kan ook beter worden ingespeeld op de mogelijkheden van onder meer de Kennis- en Innovatieagenda Veiligheid van het Missiegedreven Topsectoren en Innovatiebeleid (MTIB) van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Het beschermen van sensitieve technologieën is hierbij van belang.

Ter ondersteuning hiervan zal er op korte termijn een uitvoeringsagenda naar de Kamer worden gestuurd die focus en concretisering aanbrengt binnen de kaders van de Strategische Kennis- en Innovatieagenda 2021-2025. Deze focus en concretisering worden in lijn gebracht met de behoeften van Defensie en haar bondgenoten en partners en met de kennis en kwaliteiten van de Nederlandse kennisinstellingen en het bedrijfsleven. Op deze manier wordt er een zo groot mogelijke meerwaarde behaald. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan radartechnologie waarop Nederland van oudsher een sterke kennisbasis heeft. Ook andere focusdomeinen zullen worden onderscheiden. Voorbeelden van concrete aandachtsgebieden binnen het innovatieprogramma kunnen zijn nieuwe domeinen, arbeidsextensief werken en verduurzaming:

1 NIEUWE DOMEINEN

Nieuwe dreigingen vinden door technologische ontwikkelingen steeds vaker in nieuwe domeinen plaats. Denk bijvoorbeeld aan de opkomst van het cyberdomein en aan de ruimte. Dit vraagt om kennisopbouw en innovatie, en vervolgens ook om nieuwe capaciteiten. In deze nieuwe domeinen versterkt Defensie daarom gericht haar gevechtskracht. Defensie moet sterker en innovatiever kunnen optreden in het cyberdomein omdat het gevechtveld steeds meer digitaliseert. Defensie moet in de ruimte aanwezig zijn omdat Europa, Nederland en ook Defensie zelf afhankelijk zijn van satellieten. Defensie moet daarom zicht houden op wat er zich in de ruimte afspeelt en veilige communicatie tussen eenheden mogelijk maken. Met deze twee nieuwe domeinen (in aanvulling op de bekende domeinen zee, land en lucht) wordt het nog belangrijker om multi-domein (over de domeingrenzen heen) te denken, organiseren, opereren en commandovoeren.

2 ARBEIDSEXTENSIEF WERKEN

Door intensiever gebruik te maken van kennis, innovatie en nieuwe technologie kan Defensie arbeidsextensiever worden. Automatisering, digitalisering en robotisering kunnen helpen om bepaalde soorten werk veiliger en makkelijker te maken. Daardoor kunnen mensen zich concentreren op de zaken waarvan we niet willen dat machines die van ons overnemen: interactie, inlevingsvermogen en ethische afwegingen.

In bepaalde gevallen worden daarnaast de fysieke selectiecriteria aangepast: op afstand werken met een drone stelt andere eisen aan een militair dan vier uur met volle bepakking kunnen lopen.

3 DUURZAAMHEID

Klimaatverandering is één van de grootste uitdagingen van deze tijd. Defensie wil verantwoordelijkheid nemen bij het tegengaan van klimaatverandering en kan vanwege haar omvang ook echt impact hebben. Naast het tegengaan van klimaatverandering door verduurzamingsmaatregelen moet Defensie ook beter en sneller kunnen inspelen op de gevolgen hiervan voor de veiligheid. Het gaat dan bijvoorbeeld om het kunnen verlenen van noodhulp en humanitaire ondersteuning bij rampen door extreem weer, om het inspelen op problemen die zich als gevolg van bijvoorbeeld droogte voordoen in (potentiële) missiegebieden of om het opnemen van de gevolgen van klimaatverandering in militaire strategische analyses. Ook hier speelt samenwerking met onze partners binnen de EU en de NAVO een grote rol.

Defensie sluit waar mogelijk aan bij initiatieven van andere overheden, de markt en de samenleving. Defensie neemt deel aan klimaatprojecten waarvoor rijksbreed middelen beschikbaar zijn gesteld. Hier liggen nadrukkelijk ook kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven. Zo wordt het vastgoed verduurzaamd, wordt de afhankelijkheid van (fossiele) brandstoffen verkleind en neemt Defensie maatregelen om zowel operationeel als binnen bedrijfsvoeringsprocessen steeds meer zelfvoorzienend te kunnen zijn. Niet alleen de samenleving, maar ook Defensie is erbij gebaat als ze minder afhankelijk is van (buitenlandse) olie en gas. Dit doet Defensie door bijvoorbeeld meer gebruik te maken van hernieuwbare energie en circulaire goederen.

Omdat er veel kansen liggen, zijn in deze Defensie-nota in verschillende actielijnen verduurzamingsacties opgenomen. Al deze acties maken Defensie wendbaarder, minder kwetsbaar en minder belastend voor de (operationele) omgeving. Bovendien draagt Defensie hiermee bij aan de klimaat-doelstellingen van Nederland, de EU en de NAVO. De acties op dit gebied worden verder uitgewerkt in een uitvoeringsagenda verduurzaming.

Een belangrijke randvoorwaarde voor succesvolle innovatie is de stap van innovatie naar implementatie. De resultaten van *research and development* (R&D) moeten toepassing vinden in het veld. Dit blijft een aandachtspunt voor Defensie.

➔ ACTIES

SAMENWERKING

Innovatie, onderzoek en de aanwezigheid in nieuwe domeinen zijn bij uitstek terreinen om samen met bondgenoten en partners op te pakken. Zo hoeven we niet allemaal het wiel opnieuw uit te vinden.

- Defensie draagt bij aan de Europese strategische autonomie door (co)financiering van initiatieven van andere departementen (zoals het Nationaal Groeifonds) en van de EU, waaronder PESCO en EDF. Zo kan Europa een grotere verantwoordelijkheid dragen voor de eigen veiligheid en versterken we de Nederlandse technologiesector.
- Defensie gaat door met het stimuleren van samenwerkingsverbanden van bedrijven, universiteiten en kennisinstellingen, onder andere voor *concept development & experimentation*.

INNOVATIE EN ONDERZOEK

- Defensie komt met een uitvoeringsagenda om focus en concretisering aan te brengen binnen de kaders van de Strategische Kennis- en Innovatieagenda 2021-2025.
- Defensie investeert in toegepast wetenschappelijk onderzoek voor kennisopbouw en technologie-ontwikkeling (*research & technology*). De uitgaven hieraan stijgen mee met de Defensiebegroting, zodat het percentage dat aan *research & technology* wordt besteed op niveau blijft.
- Defensie gaat met meerdere landen samenwerken bij het onderzoek naar en ontwikkeling van toekomstige (onbemande) systemen zoals jachtvliegtuigen, gevechtsvoertuigen en helikopters.
- Defensie houdt ruimte vrij in de begroting om snel in te kunnen springen op projecten voor gezamenlijk onderzoek en ontwikkeling van capaciteiten, en om succesvolle innovatieprojecten te kunnen opschalen. Daarin speelt internationale samenwerking een belangrijke rol. Zo gaat Defensie participeren in het NAVO Innovatie Fonds en de *Research & Technology* (R&T)-samenwerking met strategische partners, waaronder Duitsland, versterken.
- Defensie investeert deze kabinetsperiode extra in kortcyclische innovatie, waaronder het verstevigen van de innovatiecentra bij de Defensieonderdelen.

RUIMTEDOMEIN

- Defensie brengt op korte termijn een ruimte-agenda uit, waarin de Nederlandse inzet in het ruimtedomein (*space*) staat beschreven. Nederland zet in op nauwere Europese samenwerking in het ruimtedomein en zoekt bilateraal nauwere samenwerking met België, Duitsland, Frankrijk, Luxemburg, Noorwegen, het VK en de VS.
- Defensie breidt het Defensie Space Security Center (DSSC) uit, versterkt de kennis van het ruimtedomein en investeert in de ontwikkeling van eigen kleine satellieten.

DUURZAAMHEID

- Bestaande duurzaamheidsoplossingen worden toegepast op het gebied van bijvoorbeeld vastgoed en materieel, zoals in andere actielijnen staat beschreven. De komende jaren wordt ook sterk ingezet op innovatie en duurzamere werkvormen. Daarbij bereidt de krijgsmacht zich ook operationeel goed voor op de gevolgen van klimaatverandering. Defensie stelt een plan op dat tenminste de volgende punten bevat.
- Defensie zal meer en vaker gebruik maken van simulatie om te kunnen oefenen en trainen. Dit biedt ook mogelijkheden om op afstand samen met buitenlandse partners te oefenen en trainen.
  - Defensie voert de komende jaren een pilot uit naar de geschiktheid van nul-emissie voertuigen voor operaties.
  - Defensie onderzoekt de komende jaren met het Nederlandse bedrijfsleven hoe ze minder afval kan produceren en hoe afvalstromen zoveel mogelijk circulair kunnen worden gemaakt.
  - Defensie richt een dashboard in om beter inzicht te krijgen in het energieverbruik.
  - Defensie zet op het gebied van klimaatveiligheid nog intensiever in op internationale samenwerking binnen de NAVO en met het EDA. Daarbij professionaliseert Defensie de taken bij rampenbestrijding verder en neemt de gevolgen van klimaatverandering mee in strategische regioanalyses.
  - Defensie zet de komende jaren in op duurzaamheidsmaatregelen, zoals het verminderen van restafval, de verduurzaming van facilitaire en IT-dienstverlening en circulair inkopen.
  - Defensie onderzoekt kansen voor operationele verduurzaming. Het gaat hier bijvoorbeeld om toepassingen waardoor het gebruik van fossiele brandstof teruggebracht wordt zoals de

‘waterstofsloep’ en het verduurzamen van het onderhoud van schepen. Ook wordt er onderzoek gedaan naar circulariteit door bijvoorbeeld afvalmanagement op schepen en in kampementen (*waste to energy*) en het hergebruik van materialen en onderdelen in het operationele domein. Tevens wordt er voor de lange termijn geïnvesteerd in de kennisontwikkeling op het snijvlak van duurzaamheid en operationele effectiviteit.

ARBEIDSEXTENSIEF WERKEN

De komende jaren investeert Defensie in technologie en werkwijzen die het werk van onze mensen veiliger maken. Doel is om de mensen van Defensie in staat te stellen zich te concentreren op die taken waar menselijke interactie onvervangbaar is.

- Defensie gaat kennis- en technologie-intensiever en arbeidsextensiever werken.
- Defensie zet nieuwe technologie in om arbeidsextensiever te worden waar dat kan. Bij het arbeidsextensiever werken zal in het begin het accent liggen op de ondersteunende processen.

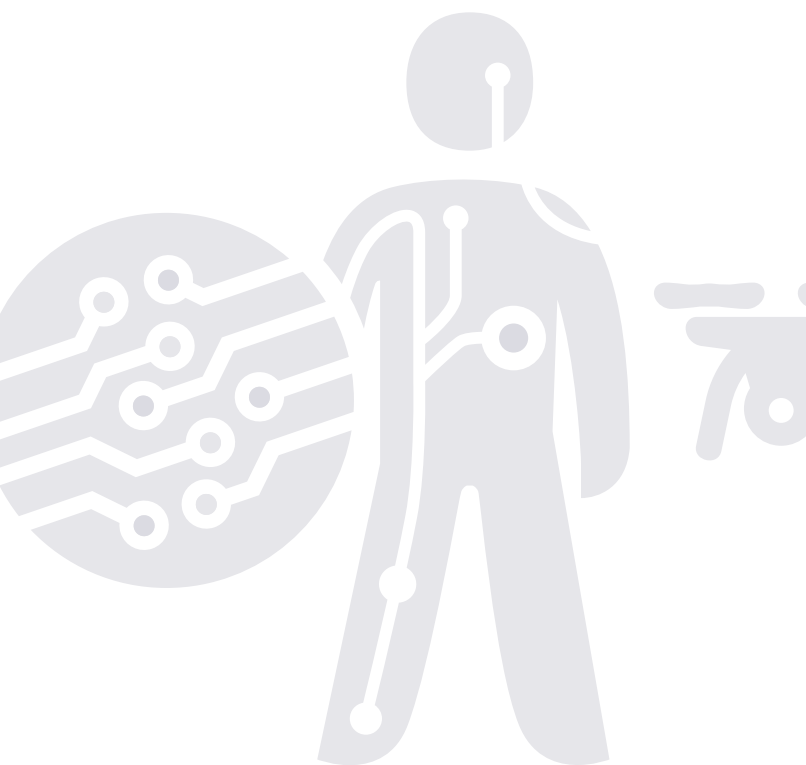
Verantwoording

DOELTREFFENDHEID

De operationele behoeften van de krijgsmacht veranderen. Om daarop in te spelen is technologische vernieuwing nodig – en die is binnen bereik. Dat komt door de decennialange samenwerking tussen Defensie en haar strategische kennispartners. Technologische samenwerking leidt ertoe dat systemen interoperabel zijn en dat operationele samenwerking belangrijker wordt. Defensie versterkt gericht de gevechtskracht door onder andere de capaciteiten in het cyber- en het ruimedomein uit te breiden.

DOELMATIGHEID

Doordat strategische kennispartners hun mensen en faciliteiten ook voor andere opdrachtgevers inzetten, kan Defensie gebruik maken van opgedane kennis en ervaring en zijn de investeringen van Defensie in kennisopbouw en technologieontwikkeling doelmatiger dan wanneer Defensie dit in eigen beheer zou doen. Voor het cyber- en het ruimedomein kiest Defensie voor strategische autonomie als die vereist is, en voor internationale samenwerking waar dat kan. Daarmee slaan we twee vliegen in één klap: de ontwikkel- en exploitatiekosten worden gedeeld met partners en de interoperabiliteit van systemen wordt vergroot.

Onze veiligheidssituatie is ernstig verslechterd. Daarbij speelt het gevecht zich steeds meer af in het digitale domein. Succesvol optreden hangt meer en meer af van data en informatie, die zowel waarborgen als strijdmiddelen zijn. Defensie kiest ervoor te investeren in een optimale beheersing van die beide functies.

ACTIELIJN 6

INFORMATIEGESTUURD WERKEN EN OPTREDEN

Het slagveld digitaliseert. De hoeveelheid data neemt enorm toe. Informatietechnologie (IT) en techniek in bredere zin ontwikkelen zich razendsnel. De defensieorganisatie moet informatie sneller en slimmer verkrijgen, verwerken en verspreiden om gericht te sturen en zo succesvol te kunnen zijn in moderne conflicten en crises: dat is de kern van informatiegestuurd optreden. Dit is geen keuze maar een noodzaak. Nederlandse militairen kunnen geconfronteerd worden met tegenstanders die informatietechnologie benutten om sneller en krachtiger te worden, bijvoorbeeld in het cyberdomein. Defensie moet weerbaar zijn tegen desinformatie, moet haar eigen systemen kunnen beschermen tegen cyberaanvallen en moet zelf offensieve cyberoperaties kunnen uitvoeren.

Defensie moet operationele data kunnen verkrijgen en die verwerken tot informatie. Onze mensen en systemen gaan meer sensoren gebruiken om in het inzetgebied zicht te krijgen op de omgeving. Door die data te verwerken tot informatie en gericht te delen met andere militairen in de operatie krijgen zij snel een zo volledig mogelijk beeld. Daardoor maken ze tijdens de operatie de juiste keuzes. In dit hele proces moet onze krijgsmacht sneller kunnen schakelen dan potentiële tegenstanders; daarom investeert Defensie ook in moderne ondersteunende systemen en software. Daarbij worden ook technologieën zoals *data science* en Artificial Intelligence (AI) geïntegreerd in onze processen. Defensie werkt samen met kennisinstellingen, industrie, NAVO en EU om nieuwe kansen op dit vlak te benutten.

Het toegenomen aanbod van informatiebronnen opent nieuwe mogelijkheden, maar kent ook risico's: niet alles wat technisch kan, is wenselijk.

Defensie opereert te allen tijde binnen de vigerende juridische en ethische kaders en met volle aandacht voor de bescherming van persoonsgegevens en andere data. De capaciteit die nodig is om dit zeker te stellen maakt deel uit van de beoogde investeringen. Defensie onderzoekt de mogelijkheden en beperkingen van oefenen en gereedstelling in de informatie-omgeving en hoe Defensie de ruimte binnen de bestaande juridische kaders zo goed mogelijk kan gebruiken. Een effectief wettelijk kader dat aansluit bij de operationele inlichtingenpraktijk blijft de komende jaren topprioriteit voor de MIVD. De evaluatiecommissie Jones-Bos concludeert dat de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv) 2017 onvoldoende aansluit op de technologische complexiteit en dynamiek van de operationele praktijk van de diensten. De Algemene Rekenkamer (AR) stelt dat de effectiviteit van de inlichtingendiensten onder druk staat door de effecten van de wet op de operationele slagkracht. Hierdoor kunnen de diensten hun wettelijke bevoegdheden onvoldoende effectief inzetten om dreigingen, met name in het cyberdomein, te onderkennen. De tijdelijke wet cyberoperaties moet urgente operationele knelpunten oplossen en de diensten in staat stellen sneller en beter hun werk te doen in het cyberdomein, met effectief toezicht. Met de tijdelijke wet worden niet alle knelpunten van de diensten opgelost. Om de overige knelpunten op te lossen komt er zo spoedig mogelijk een voorstel tot wijziging van de Wiv 2017, mede op basis van de aanbevelingen van de evaluatiecommissie Jones-Bos.

Het vinden en doorzoeken van gegevens en het leggen van verbanden tussen deze gegevens vormt de kern van de onderzoeken die de diensten

uitvoeren. Het komt voor dat gegevens worden verworven die niet relevant blijken te zijn voor onderzoeken van de diensten. In dat geval vernietigen de diensten deze informatie zo snel mogelijk. Datareductie is niet alleen van belang voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, maar is ook noodzakelijk voor het effectief kunnen uitvoeren van inlichtingenonderzoek.

Een belangrijke voorwaarde voor informatie-gestuurd optreden is het op orde krijgen van de IT-infrastructuur van Defensie. Dat begint niet pas als de inzet begint: de hele organisatie moet continu informatiegestuurd werken. De omvang en het belang van IT-voorzieningen zijn daarom de afgelopen jaren steeds groter geworden. Dit stelt eisen aan de continuïteit, beveiliging en aanpasbaarheid van de (bestaande) IT. Defensie investeert daarom in een robuuste IT-infrastructuur. Daarmee is snellere en betere analyse van de ontsloten data mogelijk. Het gaat ook om data die we nodig hebben voor onze dagelijkse bedrijfsvoering, bijvoorbeeld voor onderhoud en voorraadbeheer.

Door informatie optimaal in te zetten haalt Defensie het maximale uit de personele en materiële middelen en wordt Defensie wendbaarder. Dit doet Defensie door bedrijfsvoerings-processen te digitaliseren en nieuwe technologie voor dataverwerking in te zetten. Defensie werkt bijvoorbeeld aan het verbeteren van inzicht in kosten en een *cost-to-readiness*-model om beter inzicht te krijgen in de relatie tussen kosten en gereedheid.

Ook de informatiehuishouding van de defensie-organisatie wordt op orde gebracht. Informatie moet vindbaar en bruikbaar zijn. Zo vergroten we onze wendbaarheid en versterken we zowel de commando- als de bedrijfsvoering. Daarnaast helpt een betere informatiehuishouding om transparanter te zijn. Defensie wil transparant zijn waar dat kan, en investeert daarom in het voldoen aan de nieuwe eisen van de Wet open overheid (Woo). Ook wordt Defensie transparanter over onze wapeninzet bij missies in het kader van artikel 100 van de Grondwet en over de risico's die met wapeninzet gepaard gaan. Daarbij houden we altijd oog voor de personele, operationele en nationale veiligheid, zowel van Nederland als van bondgenoten en partners. Binnen de informatiehuishouding wordt daarnaast actief geïnvesteerd

in de eigenstandige beoordeling en appreciatie van het geheel aan informatie en inlichtingen dat Nederland in een doelontwikkelproces ter beschikking staat.

➔ ACTIES

COMMANDOVOERING

Tijdige en betrouwbare informatie maakt Defensie wendbaarder: het vergroot en versnelt ons handelingsperspectief voor inzet, het stelt ons in staat tegenstanders bij te houden of zelfs voor te zijn en het biedt meer ruimte voor maatwerk. Daarom investeert Defensie de komende jaren in de kwaliteit van de commandovoering door meer informatiegestuurd te gaan werken.

- Defensie schaft sensoren aan om in inzetgebieden data te vergaren. Dit geeft nieuwe mogelijkheden om bijvoorbeeld tijdens operaties gebieden te verkennen en in kaart te brengen.
- De analysecapaciteit wordt uitgebreid ter ondersteuning van de operationele commandanten.
- De commando- en bevelvoeringsketen wordt verbeterd door ondersteunende systemen en software te moderniseren. Zo kunnen commandanten sneller beschikken over de benodigde informatie en wordt ook de planning en aansturing van complexe operaties vergemakkelijkt.
- Om de aansturing van maritieme operaties te verbeteren richt Defensie gezamenlijk met België een binationaal maritiem operatie-centrum in. Vanuit dit operatiecentrum kunnen 24/7 maritieme operaties worden gepland, aangestuurd en ondersteund.
- Investerings in het programma FOXTROT worden eerder opgestart. FOXTROT vergroot de connectiviteit tussen voornamelijk grondgebonden eenheden met veilige, moderne verbindingen op lange afstanden.
- Defensie investeert in satellietcommunicatiecapaciteit. Hiermee worden de communicatie- en commandovoeringsmogelijkheden over langere afstanden verbeterd.
- Technologieën zoals *data science* en AI worden geïntegreerd in onze processen, met oog voor juridische en ethische afwegingen. Data wordt snel en slim vertaald naar relevante informatie voor commandovoering en besluitvorming.
- Om multidomein-operaties in een hybride context beter aan te kunnen sturen wordt het Defensie Operatiecentrum versterkt en ingericht als permanent operationeel hoofdkwartier.

- De informatiehuishouding wordt verbeterd door te investeren in informatiemanagement en (missie)archieven. We stimuleren het intern en extern delen van niet-vertrouwelijke informatie en we investeren in de IT-systemen die deze manier van werken faciliteren. Besluitvorming kan daardoor plaatsvinden op basis van de beste en meest actuele informatie. Dit maakt de informatievoorziening aan het parlement en de samenleving ook beter. Voor de inspanningen op dit gebied sluit Defensie aan bij het Rijksbrede programma Open op Orde.

- Om bij militaire operaties sneller en beslissender te kunnen handelen op basis van de juiste informatie brengt de landmacht capaciteiten voor onder andere *Command & Control* ondersteuning, inlichtingenverzameling en – verwerking, cyberweerbaarheid, communicatie & engagement en elektronische oorlogvoering bij elkaar. Defensie handelt daarbij altijd binnen de Nederlandse juridische en ethische kaders, zoals privacywetgeving. Ook de lessen van de onafhankelijke commissie die onderzoek doet naar het LIMC worden hierbij betrokken voordat gestart wordt met het opzetten van deze entiteit.

INLICHTINGEN

Goede inlichtingen kunnen voor militairen in het veld het verschil maken tussen leven en dood. Het kabinet investeert de komende jaren in het benutten van de mogelijkheden die nieuwe technologie biedt om de Nederlandse inlichtingenpositie verder te versterken.

- Om informatiegestuurd optreden beter mogelijk te maken wordt er bij de MIVD en via de MIVD ook bij de operationele commando's, geïnvesteerd in de versterking van de capaciteit om inlichtingen te verzamelen.

- Inlichtingenprocessen worden meer data-gedreven ingericht: beschikbare data moeten *real time* leiden tot gezaghebbende inlichtingen. Hierdoor kan Defensie preciezer, sneller en veiliger wereldwijd militaire operaties uitvoeren.

- Defensie investeert in kleinere, op afstand bedienbare verkenningsvaartuigen, -voertuigen en -vliegtuigen.

- Er wordt versneld capaciteit opgebouwd voor nieuwe onderwerpen zoals *data science & artificial intelligence* (AI).

MULTIDOMEIN OPTREDEN

Het dreigingsbeeld laat zien dat conflicten zich gelijktijdig in verschillende domeinen kunnen afspelen: op het land, in de lucht, op zee, in de ruimte en in het cyberdomein. Om deze dreigingen vroeg en in samenhang te detecteren en vervolgens het hoofd te kunnen bieden, is het nodig om gelijktijdig in de verschillende domeinen gesynchroniseerd op te treden. Daarom investeert Defensie de komende jaren in interoperabiliteit: systemen en eenheden moeten met elkaar kunnen communiceren en samenwerken, zowel binnen Defensie als met partners.

- De IT-infrastructuur wordt gemoderniseerd om beter en sneller veilig informatie uit te kunnen wisselen en de koppelingsmogelijkheden met partners te vergroten.

- De mobiele communicatiemiddelen worden vervangen, zodat eenheden beter veilig met elkaar en met internationale partners en bondgenoten kunnen communiceren.

CYBERCAPACITEITEN

Om opgewassen te zijn en te blijven tegen de almaar groeiende cyberdreigingen investeert Defensie ook de komende jaren in digitale slagkracht. Hiervoor moeten ook meer cyberspecialisten worden aangetrokken. In actielijn 2 wordt beschreven hoe de HR-transitie hieraan bijdraagt.

- De offensieve en defensieve cybercapaciteiten worden uitgebreid.

- De *cyber readiness* van Defensie wordt verhoogd door een betere (cyber)inlichtingenpositie te creëren en de digitale weerbaarheid van eenheden en systemen te vergroten.

- Commandanten krijgen de beschikking over cyberbeschermingscapaciteit en er wordt geïnvesteerd in de integratie van cybermiddelen bij en tussen alle operationele commando's.

- De cyber- en elektromagnetische capaciteiten van de defensieonderdelen worden versterkt.

- Er worden meer mogelijkheden gecreëerd om te trainen in het cyber- en informatiedomein op eigen, van het internet afgesloten, netwerken.

SAMENWERKING

Nederland heeft dagelijks te maken met cyber- en beïnvloedingscampagnes van onder meer Rusland,

China en niet-statelijke actoren. Daarbij wordt ook desinformatie niet geschuwd. Nederland werkt daarom actief aan de versterking van de nationale weerbaarheid tegen hybride dreigingen.

- De samenwerking met (inter)nationale veiligheidspartners wordt verstevigd om bijvoorbeeld hybride dreigingen met vereende krachten het hoofd te bieden. De kennisopbouw van hybride conflictvoering wordt versterkt, ook in internationaal verband.
- Defensie gaat met nationale partners verkennen welke rol Defensie kan spelen bij het versterken van de weerbaarheid van het Koninkrijk tegen hybride dreigingen.
- Defensie gaat vaker informatie over (hybride) dreigingen delen als dat bondgenoten en partners (NAVO en EU) en de Nederlandse samenleving helpt om zich beter tegen deze dreiging te kunnen beschermen.

Verantwoording

DOELTREFFENDHEID

Nu de dreiging ook in het digitale domein toeneemt, is het nodig om ook daar effectief op te treden. Investeren in informatiegestuurd optreden vergroot de gereedheid, inzetbaarheid en wendbaarheid van Defensie.

Als besluitvormers binnen en buiten Defensie beschikken over relevante, betrouwbare en actuele informatie, kunnen zij beter, sneller en gericht beslissen over de inzet van militaire instrumenten. Zo neemt het anticipatie- en handelingsvermogen toe.

DOELMATIGHEID

Informatiegestuurd optreden zorgt dat het mogelijk is om mensen en materieel van Defensie optimaal in te zetten. Dat geldt zowel voor de voorbereiding op hun taken als bij inzet. Het fundament van onze IT-infrastructuur wordt op orde gebracht; dat leidt tot efficiencywinst over de hele linie. Hetzelfde geldt voor de informatiehuishouding.

The background of the page is a light cream color, overlaid with a series of thin, flowing orange lines. These lines originate from the left side and curve towards the right, creating a sense of movement and depth. The lines vary in thickness and curvature, some being more pronounced than others.

BIJLAGEN

De verslechterde veiligheidssituatie maakt het urgent dat de inzetbaarheid, en dus ook de gereedheid, van onze eenheden fors omhoog gaat. Militaire eenheden moeten vaker en langer kunnen worden ingezet.

BIJLAGE 1 TRANSITIE, GEREEDHEID & INZET VAN DE KRIJGSMACHT

In deze bijlage wordt de transitie per defensie-onderdeel beschreven. Ook wordt toegelicht wat de defensieonderdelen ondernemen om de gereedheid te verhogen en hoe eenheden in verschillende samenstellingen en samenwerkingsverbanden kunnen worden ingezet. Eerst worden de begrippen **gereedheid** en **inzetbaarheid** toegelicht.

GEREEDHEID

De gereedheid van een eenheid geeft aan in hoeverre deze eenheid klaar is om een taak uit te voeren. Het is mogelijk dat een eenheid door

een oefenachterstand niet gereed is voor taken in het hoogste geweldsspectrum, maar wel voor minder complexe taken zoals het bewaken van vitale infrastructuur, het trainen van veiligheidsinstanties in ontwikkelingslanden of het ondersteunen bij rampen. Eenheden die nog in het trainingsprogramma zitten voor inzet in het hoogste geweldsspectrum, kunnen wel al voor deze minder complexe taken worden ingezet. Om de gereedheid te verhogen, moeten drie samenhangende bouwstenen worden versterkt:

PERSONELE GEREEDHEID is de mate waarin de eenheden beschikken over voldoende gekwalificeerd personeel voor het uitvoeren van de hoofdtaken. Maatregelen die Defensie neemt om de personele gereedheid te vergroten zijn bijvoorbeeld:

- Een nieuw arbeidsvoorwaardenakkoord.
- Uitvoeringsagenda boeien, binden en behouden.
- Het vergroten van de opleidingscapaciteit.
- Het verbeteren van de arbeidsomstandigheden.

Hierbij gaat het bijvoorbeeld om vastgoed en IT.

- Regionale concentratie en de realisatie en behoud van de aanwezigheid nabij grote steden voor groot arbeidspotentieel.

MATERIËLE GEREEDHEID is de mate waarin een eenheid beschikt over geschikt en werkend materieel voor de hoofdtaken. Maatregelen die Defensie neemt om de materiële gereedheid te bevorderen:

- De achterstanden in het onderhoud inlopen.
- De voorraden aan reserve-onderdelen op peil brengen.
- Het vervangen en moderniseren van materieel.
- Het vergroten van de inzetvoorraden, bijvoorbeeld munitie.

Voor meer complexe taken zetten we doorgaans samengestelde eenheden in. Dit zijn eenheden met verschillende expertises die voor een taak of missie worden samengesteld. Wanneer bijvoorbeeld een grondgebonden gevechtseenheid wordt ingezet voor een complexe militaire operatie, krijgt ze ook bomexperts, geneeskundige ondersteuning, vuursteun en soms zelfs helikoptercapaciteit mee. Om als samengestelde eenheid inzetbaar te zijn moet alles kloppen: van munitie, geneeskundige artikelen, reservedelen, en operationele rantsoenen tot de gezamenlijke geoefendheid.

INZETBAARHEID

Inzetbaarheid gaat over de vraag hoe snel, vaak en lang we onze eenheden kunnen inzetten voor een specifieke taak met unieke kenmerken en eisen. Is de eenheid precies daarvoor inzetbaar? Kunnen we de eenheid op de plaats van de inzet krijgen? Kunnen we herbevoorrading organiseren? De krijgsmacht moet vaker, langer en sneller kunnen

worden ingezet. Dit vraagt veel van de gereedheid van de eenheden en van de organisatie als geheel. Zo zorgen we ervoor dat we als het nodig is in elke samenstelling en grootte inzetbaar zijn. Dat we individuele eenheden zelfstandig kunnen inzetten, maar dat we ook grootschalig kunnen optreden, gecombineerd met eenheden van verschillende krijgsmachtdelen en als onderdeel van een internationaal verband.

ONTWIKKELING GEREEDHEID EN INZETBAARHEID

Om de gereedheid en de inzetbaarheid te kunnen verhogen moeten we in de komende periode systematisch alle randvoorwaarden op orde brengen.

Met de investeringen van dit kabinet kunnen we de gereedheid en inzetbaarheid van onze eenheden verhogen. Bij sommige eenheden zal dit snel zichtbaar zijn, bij andere kan de gereedheid en inzetbaarheid zelfs nog iets verder dalen, voordat het effect van de investeringen van dit kabinet zichtbaar wordt. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer bepaalde munitiesoorten of reservedelen lange levertijden hebben of specifiek personeel voor deze eenheden moeilijk geworven kan worden of een lange opleidingstijd heeft.

Om goed zicht te houden op de ontwikkeling van de gereedheid en inzetbaarheid ontwikkelt Defensie een dashboard met duidelijke indicatoren. Vanaf het najaar bekijken we hoe diverse rapportages moeten worden doorontwikkeld om de ontwikkeling van operationele gereedheid inzichtelijk te maken. De komende jaren zullen wij de Tweede Kamer in vertrouwelijke bijlagen en briefings informeren over de stappen die we nemen om de gereedheid en inzetbaarheid van onze eenheden te verbeteren en wat het effect hiervan is.

TRANSITIE KONINKLIJKE MARINE

INZET EN SAMENWERKING

De huidige en verwachte dreigingen en technologische ontwikkelingen vereisen een aangepaste manier van optreden op en vanuit zee. De vloot zal door ‘gedistribueerd’ optreden slagvaardiger zijn en minder kwetsbaar voor de toenemende dreiging van onder andere onderzeeboten en hypersonische raketten. Door op te treden met een combinatie van bemande en onbemande schepen, helikopters en vliegtuigen met modulaire sensoren en bewapening, zal de vloot wereldwijd een betere invulling kunnen geven aan het bestrijden van onderzeeboten, het uitvoeren van *maritime strike* operaties, de verdediging tegen raketten en het ondersteunen van amfibische en landoperaties.

De marinierseenheden krijgen de beschikking over eigen gevechtssteun zodat ze nog sneller dan voorheen met zowel kleinere en schaalbare als grotere formaties kunnen opereren. De verbeterde langeafstandsvuursteun komt vanaf schepen, landingsvaartuigen en onbemande systemen. De marinierseenheden worden bovendien *special operations capable* voor meer operationele wendbaarheid in het gehele geweldsspectrum. De *Maritime Special Operations Forces* krijgen meer personeel en nieuw materieel voor het uitvoeren van speciale operaties. In het Caribisch gebied zetten we in op de verdere professionalisering van de Caribische militieën.

Vloot en mariniers werken samen met nationale en internationale partners. Bijvoorbeeld de deelname aan internationale maritieme taakverbanden en de *UK/NL Amphibious Force*. De Belgische en Nederlandse marine zijn geïntegreerd. De marine intensificeert de komende jaren de samenwerking met de Duitse en Franse marine en zet stappen met de Noren om de operationele samenwerking in het hoge noorden verder uit te breiden. Daarnaast bestendigt de marine de zeer goede banden met de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. In het Caribisch gebied intensificeert de marine de samenwerking met de Europese en trans-Atlantische partners. Omdat onze veiligheid niet aan de grenzen van Europa begint, zal de marine vaker samen met

partners oostelijk van het Suezkanaal opereren. In het nationale domein intensificeert de marine de samenwerking met de kustwachten, andere departementen en civiele partners. De maritieme *situational understanding* op de Noordzee en in het Caribisch gebied wordt verbeterd door meer gebruik te maken van sensoren, het intensiveren van patrouilles en het uitwisselen van data tussen de hoofdkwartieren van de marine en de kustwachten.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

De marine levert meer gevechtskracht en zal dit op de langere termijn met hetzelfde aantal of minder mensen doen. De marine houdt vast aan de ingezette koers om de omvang van scheepsbemanningen te verkleinen. Daarbij maakt de marine gebruik van de kansen die technologische ontwikkelingen bieden. Als onderdeel van de defensiebrede HR-transitie zet de marine in op het beter samenbrengen van de unieke kwaliteiten, capaciteiten en talenten van de medewerker met de behoeftes van de organisatie. De marine concentreert, verduurzaamt en vernieuwt het vastgoed op de drie hoofdlocaties Den Helder, Nieuw Milligen en Rotterdam voor de vloot, het Korps Mariniers en de initiële opleidingen.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

De marine vergroot de slagkracht onder andere met de introductie van langeafstandsraketten voor fregatten en onderzeeboten. De luchtverdedigingscapaciteit tegen ballistische en (supersonische) luchtdreigingen wordt uitgebreid en de slagkracht van het Korps Mariniers wordt vergroot door de introductie van moderne langeafstandsvuursteun, tactische luchtverdedigingswapens en onbemande systemen. In internationaal verband versterkt de marine de capaciteiten in het ruimte- en cyberspacedomein. Tien hulpvaartuigen worden vervangen door acht nieuwe schepen. De amfibische transportschepen en de vier patrouilleschepen worden vervangen door één type schip, dat geschikt is voor amfibische operaties, maritieme patrouilletaken en noodhulp. Met extra budget voor personeel en opleiding, instandhouding en reserveonderdelen en inzetvoorraden en munitie wordt de inzetbaarheid vergroot.

TRANSITIE KONINKLIJKE LANDMACHT

INZET EN SAMENWERKING

De landmacht wordt sneller en flexibeler door te transformeren naar zelfstandigere *commands* met elk een eigen kennis, kunde en ondersteuning. De gereedheid en inzetbaarheid worden hiermee verhoogd. De eenheden kunnen zelfstandig of samengesteld worden ingezet in het volledige geweldsspectrum, in nationaal en internationaal verband. Ook kunnen eenheden worden samengevoegd tot een *Combined Arms Team*, een *Battalion Task Group* of een *Brigade Combat Team*. De inzetduur van een eenheid is afhankelijk van het soort eenheid en de schaalgrootte.

De landmacht gaat nog nauwer samenwerken met Duitsland: van samenwerking naar integratie en uiteindelijk specialisatie. Duitsland levert bijvoorbeeld tankcapaciteit, Nederland vuursteuncapaciteit. Die samenwerking, waarbij Duitsland capaciteiten in Nederlandse eenheden inbedt en andersom, wordt verder onderzocht. Wapensystemen worden voortaan zoveel mogelijk samen gekocht. Daarnaast gaat de landmacht meer trainen met Frankrijk en Noorwegen.

Nationaal gaat de landmacht ook meer samenwerken. Zo voeren de landmacht en de marechaussee samen taken op het gebied van militaire mobiliteit uit. Voor de nationale veiligheid wordt de samenwerking met civiele autoriteiten versterkt.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

Met het nieuwe HR-model kan de landmacht militairen inzetten waar zij primair voor zijn: militaire operaties. Het model vergemakkelijkt op- en afschalen. Zo kan een militaire stafmedewerker een operationeel hoofdkwartier versterken. Een militair met een flexibel contract kan ingezet worden voor *Train, Advice & Assist*-taken en een partnerbedrijf kan bijspringen bij onderhoud.

De gevechtskracht van respectievelijk 43 Gemechaniseerde Brigade en 13 Lichte Brigade wordt versterkt door de oprichting van het *Heavy Infantry Command* en het *Medium Infantry Command*. Daarmee kan de landmacht een beslissende klap uitdelen in het gevecht en de bevolking

beschermen, in het hoogste geweldsspectrum en in pre- en postconflict situaties. Het Korps Commandotroepen en 11 Luchtmobiele Brigade integreren in het *SOF/Rapid Reaction Command*, dat een snelle klap kan uitdelen, inlichtingen verzamelen, randvoorwaarden kan creëren voor de inzet van andere eenheden en Nederlanders kan evacueren uit crisisgebieden. Het *Integrated Air & Missile Defence Command* en het Eerste Duits-Nederlandse Legerkorps worden verder ontwikkeld. Om bij militaire operaties sneller en beslissender te kunnen handelen op basis van de juiste informatie brengt de landmacht capaciteiten voor onder andere *Command & Control* ondersteuning, inlichtingenverzameling en -verwerking, cyberweerbaarheid, communicatie & engagement en elektronische oorlogvoering bij elkaar. Defensie handelt daarbij altijd binnen de Nederlandse juridische en ethische kaders, zoals privacywetgeving. Ook de lessen van de onafhankelijke commissie die onderzoek doet naar het Land Information Manoeuvre Centre (LIMC) worden hierbij betrokken voordat gestart wordt met het opzetten van deze entiteit.

De doorontwikkeling van de landmacht naar meer snelheid en flexibiliteit stelt nieuwe behoeftes aan het vastgoed, naast de noodzakelijke revitalisering van het bestaande vastgoed. Daarom wordt vastgoed afgestoten, regionaal geconcentreerd en gemoderniseerd. Het regionaal concentreren van vastgoed en eenheden versterkt de samenwerking met regionale partners.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

Naast de verbetering van de individuele militaire uitrusting, moderniseert of vervangt de landmacht bijna alles wat rijdt of rolt, zoals de vier belangrijkste wapensystemen: CV-90, de Fennek, de Pantserhouwitser en de Boxer. De landmacht versterkt de grondgebonden luchtverdediging. De operationele wielvoertuigen worden vervangen door schonere, terreinvaardiger, multifunctionele en beter beschermde versies. De landmacht investeert met partners uit het bedrijfsleven en kennisinstituten in de ontwikkeling van gevechtssystemen van de toekomst, zoals autonome systemen en robots. Hiermee blijft de landmacht toekomstbestendig en wordt, voor zover mogelijk, arbeidsextensiever.

TRANSITIE KONINKLIJKE LUCHTMACHT

INZET EN SAMENWERKING

De reeds ingezette transformatie wordt voortgezet, versneld en versterkt. Daarmee wordt verder gebouwd aan een organisatie die *Air & Space Power* genereert die bijdraagt aan de bondgenootschappelijke afschrikking en verdediging. De gereedheid en inzetbaarheid worden verhoogd en de squadrons worden zelfstandiger en langduriger inzetbaar binnen de vier *commands*. Daarnaast wordt de slagkracht versterkt. Door de modulaire opbouw van de squadrons en nauwe internationale samenwerking klikt de luchtmacht met onderscheidende capaciteiten naadloos in bij de Europese en NAVO-bondgenoten.

De luchtmacht neemt deel aan verschillende internationale samenwerkingsverbanden voor de inzet van gevechts- en luchttransportmiddelen en de bewaking van het luchtruim. Belgische en Nederlandse jachtvliegtuigen wisselen elkaar af voor de bewaking van het luchtruim van België, Nederland en Luxemburg. Nederland is partner in het F-35 programma. De luchtmacht werkt op opleidings- en trainings-locaties samen met de andere gebruikers van de F-35, waaronder de VS en tal van Europese landen. Nederland is *lead nation* voor de prestigieuze *Multi Role Tanker Transport*-capaciteit, gevestigd op vliegbasis Eindhoven. Verder coördineert het *Movement Coordination Centre Europe*, ook op vliegbasis Eindhoven, het strategisch militair luchttransport en het bijtanken van vliegtuigen in de lucht binnen de 28 deelnemende landen van de NAVO en EU. Nederland neemt daarnaast deel aan het internationaal samenwerkingsverband *Strategic Airlift Capability C-17*.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

De luchtmacht ontwikkelt zich naar een vijfde generatie luchtmacht. De transitie resulteert uiterlijk 2025 in een slagvaardige, wendbare organisatie met vier *commands*, Het *Air Combat Command*, het *Defense Helicopter Command*, het *Air Mobility Command* en het *Air Support Command*, die garant staan voor het leveren van toekomstbestendige *Air Power* als onderdeel van het multidomeinoptreden.

De luchtmacht zet in op werving en behoud van militairen en vergroot haar adaptief vermogen

door vaker en beter tijdelijk te kunnen beschikken over militairen in een flexibele schil. Concentratie, verduurzaming en vernieuwing van het vastgoed maakt deel uit van de transformatie, met het oog op (geluids)ruimte voor groei, structurele betaalbaarheid en voor het personeel een veilige en duurzame leef- en werkomgeving.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

De luchtmacht richt een volledig gevuld derde F-35 squadron op. Daarnaast wordt onderzocht wat de toekomstige mogelijkheden zijn voor onbemande jachtvliegtuigen. Met investeringen in kapitale munitie kan de luchtmacht wapens over grote afstand inzetten en vijandelijke geïntegreerde luchtverdediging onderdrukken of uitschakelen. De komende jaren verdubbelt de MQ-9 capaciteit, zodat deze capaciteit op twee assen tegelijk inzetbaar is. Daarnaast versterkt de luchtmacht de MQ-9 op het gebied van *signals intelligence*, maritieme *surveillance* en communicatiesystemen. Tevens zal de MQ-9 bewapend worden.

De luchtmacht versterkt het Cougar-squadron gericht op de ondersteuning aan speciale operaties. De Cougar-helikopter wordt op termijn vervangen door een *Medium Utility Helicopter*, die speciale operaties op land en op zee gaat ondersteunen. Er wordt geïnvesteerd in moderne elektronische zelfbescherming voor alle helikoptertypen. De capaciteit van de gevechts- en transporthelikopters wordt aangepast aan de nieuwe eisen van het land- en maritieme optreden.

De C-130 wordt vervangen. Zo behoudt Nederland tactische luchttransportcapaciteit met een hogere beschikbaarheid en groter bereik dan de huidige vliegtuigen. Deze vloot wordt met een extra vliegtuig uitgebreid.

Het Defensie *Space Security Center* wordt doorontwikkeld. Hiertoe wordt een satellietconstellatie opgebouwd en de huidige radars geschikt gemaakt voor observatie van de ruimte. Hiermee bouwt Nederland een militaire ruimte-capaciteit op waarmee het in internationaal verband goed en slim kan samenwerken.

TRANSITIE KONINKLIJKE MARECHAUSSEE

INZET EN SAMENWERKING

De marechaussee transformeert langs de twee assen militarisering en digitalisering naar een krijgsmachtdeel dat ook onder oorlogsomstandigheden in staat is politietaken uit te voeren.

Bij de marechaussee wordt *Intelligence* in de volle breedte de basis voor interventie. Zij zal hiermee gaan beschikken over de digitale ondersteuning voor de nationale taken en voor internationale crisis- en oorlogsinzet. Daarnaast gaat de marechaussee specifieke eenheden voor militaire politietaken vormen. Deze eenheden zijn ook inzetbaar in situaties van oplopende spanningen en hybride dreigingen. Een belangrijke ontwikkeling is het weerbaarder maken van het personeel, door onder andere de militaire eisen belangrijker te maken.

De Europese militaire politiekorpsen werken intensief samen, bijvoorbeeld binnen de *European Gendarmerie Force*, een multinationale samenwerking van politiekorpsen met een militaire status. De marechaussee draagt bij aan Frontex, het Europese grenswachtagentschap dat de Europese grenscontroles versterkt. Los van deze operaties voeren de afzonderlijke lidstaten zelf ook grenscontroles uit. Dat kan zijn met marineschepen, kustwachtvliegtuigen en marechausseeperoneel. Tientallen marechaussee's bewaken de Schengen-buitengrenzen in Frontex verband. Defensie levert vanuit het opleidingscentrum van de marechaussee en de Nederlandse Defensie Academie ook kennis en expertise aan Frontex.

De marechaussee kan een bijdrage leveren aan het weerbaarder maken van personeel van andere organisaties die ook onder crisis- en oorlogsomstandigheden hun civiele taken moeten kunnen blijven uitvoeren. De marechaussee heeft immers al ervaring met het opleiden van politiefunctionarissen voor inzet in oorlogsgebieden. De kracht van de marechaussee daarbij is dat ze zowel de civiele als militaire wereld begrijpt en van daaruit die brugfunctie kan vervullen.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

De marechaussee beziet in navolging van de luchtmacht en de landmacht om over te gaan

tot een *command-structure*, waarbij naast het Landelijk Tactisch Commando, analoog aan de *Gendarmerie Mobile*, een nieuw *command* 'Marechaussee Mobiel' wordt ingericht. Dit *command* bestaat, naast een hoofdkwartier-element, uit mobiele flexibele eenheden, zoals de in actielijn 1 genoemde eskadrons, het Hoog-Risico-Beveiligingseskadron, de Landelijke Bijstandsorganisatie en de Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten.

Ook wordt gezien hoe het opleiden-, training- en kennisdomein moet worden versterkt. Dit domein is randvoorwaardelijk om de HR-development, doctrines, opleidingen en trainingen te verzorgen, inbegrepen de benodigde militaire en civiele certificeringen. De versterking dient te passen in de *command-structure* zodat zowel de aansluiting op het militaire als civiele opleidingsdomein is gegarandeerd.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

Het project GRENADE-29 wordt uitgebreid met IBIS-30, het *Intelligence Based Intervention System* dat de marechaussee in staat stelt ook in de toekomst interventies te baseren op de steeds toenemende hoeveelheid informatie.

De marechaussee formeert een MP-eskadron voor *combat support*-taken en een multifunctioneel eskadron ter ondersteuning van de civiele gezagsdragers en het *Military Mobility Plan*.

TRANSITIE DEFENSIE CYBERCOMMANDO

INZET EN SAMENWERKING

Het Defensie Cybercommando versterkt zichzelf de komende vier jaar zowel kwalitatief als kwantitatief. Het verhogen van de gereedheid vereist geen kinetische wapensystemen, maar draait vooral om personele gereedheid en geoefendheid van hoog gekwalificeerde mensen: de unieke cyberprofessionals. Bij de transitie zijn de inspanningen gericht op het ontwikkelen van de kennis, de mensen en het conceptuele operationele kader om met cybermiddelen effectief bij te dragen aan een militaire operatie.

Militaire cyberoperaties maken deel uit van het multidomein optreden van de krijgsmacht. Het cybercommando is inzetbaar om een zelfstandig strategisch effect te sorteren, bijvoorbeeld om een maatschappij ontwrichtende cyberaanval te beantwoorden. Het cybercommando ondersteunt daarnaast de inzet van de operationele commando's. Bovendien versterkt het cybercommando de operationele slagkracht van de hele krijgsmacht door de ontwikkeling van cyberconcepten en -capaciteiten ten behoeve van de operationele commando's te ondersteunen. De ontwikkeling van de digitale slagkracht gebeurt in nauwe samenwerking met de MIVD in Cyber Missie Teams.

Cyberveiligheid is een uitdaging voor de hele samenleving en vereist daarom samenwerking, binnen en buiten Defensie. Het cybercommando is een partner in de nationale cyberveiligheidsketen. Het motto van de verdere operationalisering van de digitale slagkracht is dan ook: 'Digitale slagkracht door samenwerking'. Het cybercommando intensificeert de komende kabinetsperiode daarom in de samenwerking met de MIVD binnen het concept van de Cyber Mission Teams en de samenwerking met de operationele commando's door het integreren van cyberoptreden in operationele concepten.

Het cybercommando draagt bij aan de digitale veiligheid van Nederland door het verstevigen van het veiligheidsnetwerk, waarbij het aansluiting zoekt bij het in ontwikkeling zijnde Rijksbrede Responskader tegen Statelijke Dreigingen en nauw samenwerkt met kennisinstituten om cyberkennis en -technologie te ontwikkelen.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

Personeel, infrastructuur, waaronder huisvesting en een adequate *governance* zijn randvoorwaardelijk voor de gereedheid van het cybercommando.

Het cybercommando richt zich op het vergroten van de personele gereedheid door de cyberprofessionals flexibiliteit, uitdaging, carrière-mogelijkheden en een passende beloning te bieden. Het cybercommando beschikt over een flexibele schil van 150 cyberreservisten met aanvullende cyberexpertise. Vooruitlopend op de geconcentreerde nieuwbouw in de Haagse regio werkt het cybercommando vanuit drie locaties. Deze zullen in de komende periode gefaseerd worden aangepast tot een hybride, adequate werkomgeving.

Rollen, taken en bevoegdheden van het cyberdomein zijn binnen Defensie verspreid belegd, bij de MIVD (inlichtingen), het Defensie Cybersecuritycentrum (DCSC), de marechaussee (rechtshandhaving) en het cybercommando (militaire cyberoperaties). De komende periode wordt de *governance* van het cyberdomein heroverwogen en wordt gezocht naar optimaliseren van de mandaten om het potentieel van alle cyberorganisaties te vergroten en ook de (inter-) nationale samenwerking te verbeteren.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

Het cybercommando investeert de komende jaren in de doorontwikkeling van de cyberrange, een oefenfaciliteit voor cyberspecialisten.

TRANSITIE SPECIAL OPERATIONS FORCES (INCL. NLD SPECIAL OPERATIONS COMMAND)

INZET EN SAMENWERKING

SOF staan met operationele capaciteit altijd en overal gereed om ingezet te worden voor nationale doelstellingen. Ze vormen een strategische handelingsoptie voor speciale operaties. Deze speciale operaties worden vaak uitgevoerd in situaties waarbij politiek-strategische of militair-strategische belangen en risico's groot zijn, of als de operatie strikt geheim gehouden is. Speciale eenheden moeten ingezet kunnen worden in de conflictfase met gelijkwaardige of superieure statelijke actoren of met zeer goed gewapende groeperingen.

Speciale operaties worden uitgevoerd in alle domeinen (zee, land, lucht, cyber, space). Ze kunnen zich snel, schaalbaar, wendbaar en effectief bewegen tussen de verschillende stadia van een conflict. Inzet bestaat uit twee categorieën operaties: *foreseeable* en *unforeseeable* operaties. In de complexe veiligheidsomgeving staan speciale eenheden 24 uur per dag voor *unforeseeable* operaties klaar om snel en beslissend op te treden onder nationaal gezag. De evacuatieoperatie vanuit Kabul was hier een voorbeeld van. De focus van de activiteiten wordt verlegd naar de fase vóór escalatie van de crisis of het conflict. Daardoor is het mogelijk om een betere beoordeling van de situatie te hebben, en kunnen speciale eenheden facilitair optreden in tijden van crisis of conflict, mede omdat er wordt geïnvesteerd in het bouwen van netwerken en relaties.

Inzet vindt altijd plaats met anderen. Het *Special Operations Command* is verantwoordelijk voor de planning, aansturing, uitvoering en evaluatie van speciale operaties en valt direct onder de Commandant der Strijdkrachten. Het *Special Operations Command* draagt, samen met België en Denemarken, bij aan een *Composite Special Operations Component Command*: een uitzendbaar NAVO-hoofdkwartier voor het aansturen van speciale operaties. Speciale eenheden blijven dan ook een belangrijke nationale en internationale partner. Hierbij blijft de focus op het wereldwijde *special operation forces network*, maar wordt ook contact opgebouwd met publieke en private partners. Via deze netwerken wordt het fundament gelegd voor de effectiviteit van alle activiteiten. Speciale een-

heden richten zich steeds meer op geïntegreerd optreden met diverse (SOF) componenten, maar behouden de focus als schaarse strategische capaciteit. Bij inzet en samenwerking groeit het belang van de digitalisering van het SOF optreden, om op het scherpst van de snede informatie snel en accuraat te kunnen blijven uitwisselen en analyseren.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

Met specifiek aangewezen, geselecteerd en getraind personeel versterken en verbreden de marine, landmacht en luchtmacht de ondersteuning van speciale eenheden. Dit vergroot de capaciteit, schaalbaarheid en de diversiteit voor het uitvoeren van speciale operaties. Het Korps Commandotroepen en 11 Luchtmobiele Brigade integreren in het op te richten *SOF/Rapid Reaction Command* van de landmacht. Met de transformatie van het Cougar-squadron wordt bij de luchtmacht een *SOF Air Rotary Wing* capaciteit ingericht met specifiek aangewezen, geselecteerd en getraind personeel en adequaat materieel om snel en geïntegreerd met andere SOF-componenten te kunnen optreden.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

De operationele ondersteuning voor speciale eenheden tijdens inzet is essentieel en wordt verder versterkt in het maritieme, land- en luchtdomein. De landmacht en de marine richten eenheden op die specifiek zijn opgeleid, getraind en toegerust voor de ondersteuning van speciale eenheden. De luchtmacht vormt een deel van zijn helikoptervloot om tot een *SOF air* capaciteit die speciale eenheden kan ondersteunen en de kern van een tactisch hoofdkwartier kan vormen om eigen of andere luchtcapaciteiten aan te sturen. Zo bouwt Nederland aan een volledige joint NAVO *Special Operations Forces capability*.

Tot slot wordt ook voor SOF de digitale transformatie doorgezet, om waar ook ter wereld geheime informatie sneller en beter te kunnen delen. Door middel van een versterking van onder andere specifieke netwerken, inlichtingen software en specifieke hardware, zoals sensoren en communicatiemiddelen worden de digitale capaciteiten verder uitgebreid.

TRANSITIE DEFENSIE ONDERSTEUNINGSCOMMANDO

INZET EN SAMENWERKING

Het ondersteuningscommando transformeert zich langs twee ontwikkellijnen. Enerzijds richt het ondersteuningscommando zich op de doorontwikkeling van de huidige ondersteuning en anderzijds op geheel nieuwe vormen van ondersteuning. Uitgangspunten daarbij zijn: samenwerking binnen de krijgsmacht en met partners daarbuiten, schaalbaarheid en flexibiliteit.

Tegelijkertijd richt het ondersteuningscommando zich op verdere modernisering van de defensiebrede ondersteuning door meer datagedreven te werken. Het ondersteuningscommando investeert en schaalte op in robotisering en intelligente automatisering. Met als oogmerk een moderne datagedreven bedrijfsvoering waarin de meer en meer schaarse mensen wordt ingezet voor het werk waar zij de grootste toegevoegde waarde hebben.

Presteren, Samenwerken en Innoveren (PSI) zijn het kompas bij de uitvoering. Samenwerking kent een interne en externe dimensie, met industrie en kennisinstellingen. Initiatieven focussen zich onder meer op de initiële officiersopleidingen, de reguliere gezondheidszorg, de werving & selectie, de personeelsadministratie, de personeelszorg, *Host Nation Support*, Infra/huisvesting, verduurzaming, strategisch transport, bewaken & beveiligen en voeding.

PERSONEEL EN ORGANISATIE

Innovatie en vakmanschap van de medewerkers spelen bij de doorontwikkeling en transformatie van het ondersteuningscommando een belangrijke rol. Veiligheid, betrouwbaarheid en voorspelbaarheid, voor onszelf en anderen in een diverse inclusieve organisatie, zijn daarbij toetsstenen.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

Door extra te investeren in met name vastgoed, strategisch transport, geneeskundige ondersteuning en capaciteit voor bewaken en beveiligen worden grote defensiebrede achterstanden weggewerkt.

TRANSITIE DEFENSIE MATERIEEL ORGANISATIE

INZET EN SAMENWERKING

De Defensie Materieel Organisatie (DMO) ondersteunt de transitie naar een informatiegestuurde en technologisch hoogwaardige krijgsmacht met de best mogelijke IT en materieel. Zelf transformeert de DMO naar een geïntegreerd IT en Materieel Commando teneinde de rol als strategisch partner van de Commandant der Strijdkrachten, van de operationele onderdelen en van internationale partners te versterken. De DMO vergroot de impact van de ondersteuning door een integrale en innovatieve aanpak van IT- en materieelprojecten, (wapen)systemmanagement en ketenlogistiek.

De DMO ondersteunt de gereedstelling en inzet van de krijgsmacht met advies, IT-middelen, materieel, kleding & uitrusting, munitie en brand- en bedrijfsstoffen en bewaakt met het IT *Operation Center 24/7* de operationele IT van Defensie. De expertise om op cyberaanvallen te reageren, zetten we ook nationaal en bij onze bondgenoten in met *Cyber Rapid Response Teams*. Ook zorgt de materieelorganisatie voor 24/7 gebruikersondersteuning voor informatievoorziening (IV)- en IT-diensten.

Het uitvoeren van innovatieve projecten vraagt om meer samenwerking met het bedrijfsleven, kennisinstututen en andere overheidsorganisaties en maatschappelijke instanties. Onder de vlag van *National Armaments Director* ontwikkelt en versterkt de DMO ook de internationale samenwerking op het gebied van IT en materieel (NAVO, EU, multinationaal en bilateraal).

PERSONEEL EN ORGANISATIE

De DMO investeert in de kwaliteit van haar mensen en de flexibiliteit en diversiteit van het personeelsbestand. De belangrijkste capaciteiten van de DMO zijn de kennis en ervaring van het personeel.

Er zijn vier uitvoerende directies: Joint IV Commando, Wapensystemen & Bedrijven, Projecten en Inkoop. Deze worden ondersteund door (staf)directies op het gebied van HR, *Finance & Control (F&C)*, Bestuur & Bedrijfsvoering en Innovatie.

MATERIEEL EN ONDERSTEUNING

Om de krijgsmacht sneller te voorzien van IT en materieel zet de DMO naast technologische innovatie in op proces- en sociale innovatie op het gebied van projectvoering, inkoop en afstoting van defensiematerieel en personele en logistieke ondersteuning.

FINANCIËN

Met de acties die in deze Defensienota zijn uitgewerkt, zet Defensie belangrijke stappen om het fundament te versterken en vorm te geven aan de transformatie naar de toekomst. Ook met de extra middelen moet Defensie nog altijd keuzes maken. In deze Defensienota wordt daarom geprioriteerd op basis van de gekozen focus op weg naar een toekomstbestendige krijgsmacht. Daarbij ligt de nadruk in eerste instantie op het sneller kunnen verhogen van de gereedheid en inzetbaarheid van de krijgsmacht, omdat de ernstig verslechterde veiligheidssituatie daarom vraagt. Defensie is daarbij, net als anderen, afhankelijk van ontwikkelingen die ze niet altijd in eigen hand heeft. Dit gaat bijvoorbeeld om ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en internationale marktontwikkelingen bij de verwerving van materieel.

Defensie werkt toe naar financiële duurzaamheid door een balans te vinden tussen het in stand houden van bestaande capaciteiten en het aanschaffen van capaciteiten voor nieuwe dreigingen, en tussen onze gevechtskracht en ondersteuning (inclusief de bedrijfsvoering).

De afgelopen jaren waren de taken en middelen van Defensie uit balans, ook nadat in financieel opzicht het tij vanaf 2014 is gekeerd. Door die disbalans was er geen duurzame financiering voor de bedrijfsvoering, onderhoud en modernisering. Het opbouwen van capaciteiten kost tijd, terwijl Defensie er direct moet kunnen staan als dat nodig is. Mede daarom is Defensie gebaat bij langdurig commitment, in budget en in beleid. Defensie moet zich in de toekomst kunnen richten op een breed scala aan urgente dreigingen. Sommige materieelprojecten hebben een lange doorlooptijd; die worden waar mogelijk verkort maar er zullen deze kabinetsperiode ook zaken in gang worden gezet die pas na 2025 effect sorteren. De maatregelen die in deze Defensienota zijn uitgewerkt, passen bij het realistische groeipad dat het kabinet hanteert. Ook wordt op basis van de focus gericht gekozen om in de toekomst specifieke capaciteiten te vervangen en vernieuwen. De defensiebegroting groeit structureel vanaf 2026 met € 5 miljard. Onderstaande tabel laat de ontwikkeling van de defensiebegroting zien inclusief de ontwikkeling van het NAVO bbp percentage.

Groeipad defensie-uitgaven inclusief ontwikkeling NAVO bbp percentage (in mln €)	2022	2023	2024	2025	2026
1. Defensie-uitgaven (Bron: Voorjaarsnota 2022 exclusief middelen Coalitieakkoord en inclusief huidige toerekening.)	14.091	13.215	13.310	13.094	12.762
2.a Coalitieakkoord Rutte IV	500	1.900	4.100	4.200	3.000
2.b Coalitieakkoord Rutte IV (MIVD middelen)	17	36	72	72	72
3. Voorjaarsnota besluitvorming 2022	0	400	1.700	2.000	2.000
4. Aanvullende toerekeningen vanuit andere begroting(en)	200	200	200	200	200
5. Totaal Defensieuitgaven	14.808	15.751	19.382	19.566	18.034
6. Totaal (in percentage bbp)	1,61%	1,68%	2,03%	2,01%	1,83%

De uitgaven per actielijn zijn in onderstaande tabel inzichtelijk gemaakt voor de periode 2022 - 2026.

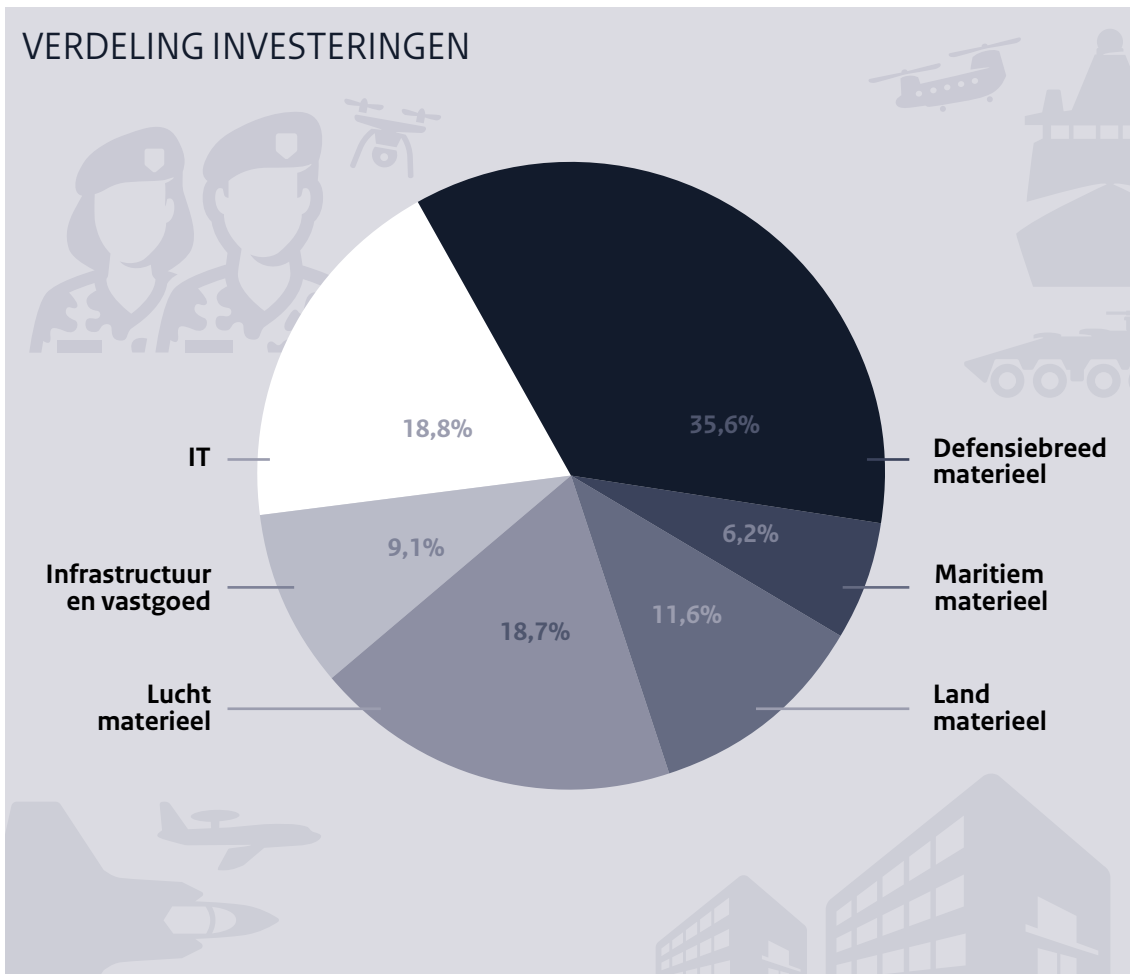
Financieel overzicht actielijnen Defensienota (in mln €)	2022	2023	2024	2025	2026
 1. Krachtige ondersteuning	0	327	815	1.307	1.577
 2. Een goede werkgever, verbonden met de samenleving	335	739	987	1.087	1.161
 3. Versterken specialismen	0	521	957	1.020	2.107
 4. Meer Europese samenwerking	0	110	120	135	135
 5. Innoverend vermogen en nieuwe domeinen	0	119	233	284	275
 6. Informatiegestuurd werken en optreden	0	434	733	918	885

NB: In enig jaar is voor de uitputting van de begroting het beschikbare budget leidend. Omdat het verloop van investeringsuitgaven volatiel is wijken de optellingen per jaar af van de totale budgetten per jaar. Meerjarig zijn de uitgaven gelijk aan het budget. Daarnaast is het resterende budget op de Aanvullende Post nog niet meegenomen in bovenstaande actielijnen.

INDICATIEVE VOORUITBLIK INVESTERINGSPROGRAMMA

De indicatieve vooruitblik investeringsprogramma geeft inzicht in de planning van grote materieelprojecten voor de komende 15 jaar. De Kamer wordt jaarlijks geïnformeerd over eventuele aanpassingen in de planning via het Defensie Projectenoverzicht. Ontwikkelingen zoals marktomstandigheden veroorzaken veelal aanpassingen (te denken valt nu aan de toegenomen internationale vraag naar materieel en munitie). Deze omstandigheden hebben invloed op de snelheid waarmee projecten kunnen worden uitgevoerd. De planning is dus een schatting en is meer als mijlpaalplanning

ingericht. Pas na de A-brief wordt meer duidelijk over de manier waarop de voorbereidingen van het project in de behoeftestellingsfase gaan verlopen. Defensie kijkt naar versnellingsmogelijkheden, bijvoorbeeld door vaker projecten te mandateren en door vaker een beroep te doen op het *Fast Track Procurement* (FTP) proces. Defensie investeert de komende jaren in de tijdige vervanging van systemen door modern, hoogtechnologisch materieel. Onderstaande overzichten laten de investeringen over de verschillende domeinen zien.

DEFENSIEBREED

Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Defensiebrede Vervanging Wielvoertuigen (DVOW)	1000-2500 mln						A
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	250-1000 mln						
Vervanging Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	250-1000 mln						A
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	250-1000 mln						A
Wissellaadsystemen, Trekker-opleggercombinaties en Wielbergingsvoertuigen (WTB)	250-1000 mln	B					
Gespecialiseerde transport- en opslagcontainers	25-100 mln						
Defensiebrede vervanging Klein Kaliber Wapens (deel vervanging Colt)	100-250 mln		A				
Joint Fires	25-100 mln						A
Vervanging Gevechtsuitrusting	25-100 mln						
Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers	25-100 mln						A
Operationele infrastructuur voor de snel inzetbare eenheden van de krijgsmacht	25-100 mln						
Defensiebrede vervanging nachtzichtkijker Multiple Use Night Observation System (MUNOS)	25-100 mln						A
Verwerving helderheidversterkende brillen	25-100 mln						
Uitbreiding ICMS/CBRN-capaciteit	25-100 miljoen						
Uitbreiding ICMS/CBRN-capaciteit (fase 2)	25-100 miljoen		A				
Counter UAS	25-100 miljoen						
C-IED	25-100 mln						
C-IED Block 4	25-100 mln	A					
Mobiele energievoorziening t.b.v. grondgebonden optreden	25-100 mln						A
Vervanging Amarok	100-250 mln	A					
Uitbreiding Inzetvoorraden Eerste Hoofdtak (Fase 1)	250-1000 mln	KB					
Uitbreiding Inzetvoorraden Eerste Hoofdtak (Fase 2)	1000-2500 mln		KB				
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS)	100-250 mln						
Individuele CBRN beschermende kleding	25-100 mln						A

■ Kamerbrief
 ■ Instroom
 ■ A-Brief
 ■ B-Brief
 ■ D-Brief

MARITIEM

Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Vervanging Onderzeebootcapaciteit (zie voortgangsrapportage)	>2,5 mld						
Vervanging Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LCF) (incl. studies)	>2,5 mld		A				
Vervanging M-fregatten	1000-2500 mln		D				
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit	250-1000 mln						
ESSM Block 2: Verwerving & Integratie	250-1000 mln		D				
Verwerving Combat Support Ship (CSS)	250-1000 mln						
Future Littoral All-Terrain Mobility Patrouillevoertuigen (FLATM PV)	25-100 mln						
Future Littoral All-Terrain Mobility-Band Vagn (FLATM BV)	100-250 mln		D				
Vervangende Capaciteit LPD's en OPV	1000-2500 mln			A			
Instandhouding Goalkeeper	25-100 mln						
Vervanging hulpvaartuigen	250-1000 mln		B				
Vervanging MK46 Lightweight Torpedo	100-250 mln						
Vervanging Close-in Weapon System	100-250 mln		D				
Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LCF)	100-250 mln						
Verbetering MK48 Torpedo	100-250 mln						
Vervanging maritiem Surface-to-surface missile	100-250 miljoen						
Aanvulling Standard Missile 2 Block IIIA	100-250 mln						
Midlife Update Oceangoing Patrol Vessel (OPV)	100-250 mln						
Vervanging Standard Missile 2 Block IIIA	100-250 mln		A				
Vervanging MK 48 Heavyweight Torpedo	100-250 mln			A			
Maritime Ballistic Missile Defence (sensor)	100-250 mln						
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	100-250 mln						
Vervanging 127mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	100-250 mln						
Instandhouding Zr.Ms. Karel Doorman (JSS)	100-250 mln		A				
Vervanging Middelzwaar Landingsvaartuig (LCVP)	100-250 mln		A				

Kamerbrief
  Instroom
  A-Brief
  B-Brief
  D-Brief

vervolg Maritiem							
Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Vervanging Zwaar Landingsvaartuig (LCU)	100-250 mln			A			
Midlife Update Zr.Ms. Johan de Witt	25-100 mln						
Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten	25-100 mln						
Vervanging en instandhouding <i>Fast Raiding, Interception and Special Forces Craft</i> (FRISC)	25-100 mln						
Deelname ontwikkeling vervanging SM-2 familie	25-100 mln		A				
Vervanging <i>Low Frequency Acoustic Sonar</i> (LFAS)	25-100 mln				A		
Midlife upgrade <i>Landing Craft Utility</i>	25-100 mln						
Vervanging <i>Self-propelled Variable Depth Sonar</i> (SPVDS)	25-100 mln		A				
ESSM Block 2: Deelname aan internationale productie	25-100 mln						
Verbetering <i>Remote Controlled Weapon Stations</i> OPV/JSS	25-100 mln						
Langer doorvaren LCF - Elektronische oorlogvoering	25-100 mln	A					
Langer doorvaren LCF - Materiële zeewaardigheid	25-100 mln		A				
Verwerving <i>Maritime Strike</i>	1000-2500 mln		A				
Verwerving <i>Ballistic Missile Defence</i> Interceptiecapaciteit	250-1000 mln		A				
Verwerving <i>precision guided munition</i> Korps Mariniers	100-250 miljoen		A				
Verwerving Anti Torpedo Torpedo	250-1000 miljoen		A				
Doortwikkeling sonartechnologie CORes	25-100 mln		A				
Verwerving <i>Maritime Operation Center Admiral BENELUX</i> (MOC ABNL)	25-100 mln	A					
Integratie commandovoorzieningen vlootverbanden	25-100 mln		A				
Verwerving ISR-capaciteit Noordzee	25-100 mln		A				
Modernisering commandovoorzieningen CZSK	25-100 mln		A				
Verwerving <i>deployable ASW-barrier</i>	25-100 mln		A				

Kamerbrief
  Instroom
  A-Brief
  B-Brief
  D-Brief

LAND

Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Vervanging Fennek	1000-2500 mln						A
Vervanging Infanterie Gevechtsvoertuig (CV90)	1000-2500 mln						A
Midlife Update Infanterie Gevechtsvoertuig (CV90) inclusief CE-pakket	250-1000 mln						
Vervanging Pantserhouwitzer (PzH)	250-1000 mln						A
Vervanging Medium Range Anti-Tank (MRAT)	250-1000 mln					A	
Vervanging Short Range Anti-Tank (SRAT)	100-250 mln						
Groot Pantserwielvoertuig Boxer, productie	250-1000 mln						
Midlife Update Fennek	250-1000 mln						
Midlife Update Boxer	250-1000 mln					A	
Raketartillerie	250-1000 mln		A/B				
Vervanging Bushmaster	100-250 mln						A
Vererving C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit	100-250 mln						
Vernieuwing VSHORAD	100-250 mln	A					
Verlenging levensduur Patriot	100-250 mln						
Vervanging Medium Range Air Defence (interceptiecapaciteit)	100-250 mln		B				
Aanvulling Patriot PAC-3 MSE	100-250 mln						
Ground Based Area Access Denial (GAAD)	25-100 mln						
Midlife Update Pantserhouwitzer (PzH)	25-100 mln						
Vervanging brugleggende tank	25-100 mln						
Vervanging licht indirect vurend wapensysteem	25-100 mln						
155 mm Precision Guided Munition voor de PzH2000	25-100 mln						
Vervanging drijvende brugslagcapaciteit	25-100 mln						
Midlife Update Bushmaster	25-100 mln						
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	25-100 mln						
Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig	25-100 mln						

Kamerbrief
  Instroom
  A-Brief
  B-Brief
  D-Brief

vervolg Land							
Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Vervanging en <i>Midlife Update</i> Squire	25-100 mln			A			
Vervanging tenten en klimaatbeheersing	25-100 mln						
Vervanging operationeel cateringsysteem	25-100 mln						
Vervanging bouwmachines, grondverzet en wegherstel middelen	25-100 mln						A
Multi Missie Radar (MMR) - <i>Continuous Improvement Program</i> (CIP)	25-100 mln		A				
Uitbreiding Role 2	25-100 mln						
Vervanging mortieren 60/81 mm	25-100 mln						

LUCHT

Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Verwerving F-35	>2,5 mld						2027 en verder
NH-90	1000-2500 mln						
Vervanging <i>Medium Utility Helicopter</i> (Cougar)	1000-2500 mln		A				
Vervanging NH-90	1000-2500 mln						A
AH-64 <i>Block upgrade</i>	100-250 mln						A
AH-64D <i>Block 2 upgrade</i>	100-250 miljoen						
<i>Block upgrade</i> MSMT	25-100 mln						A
Bouw en inrichten F-35 motoronderhoudsfaciliteit (F-35)	100-250 mln						
Chinook <i>Block upgrade</i>	100-250 mln						A
F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraket	100-250 mln						
<i>Midlife Update</i> NH-90	250-1000 mln		D				
Vervanging <i>outsized</i> luchttransportcapaciteit	100-250 mln						A
Vervanging initiële vliegeropleidingscapaciteit	100-250 mln		B				
Apache <i>Remanufacture</i>	250-1000 mln						
Chinook Vervanging & Modernisering	250-1000 mln						

■ Kamerbrief
 ■ Instroom
 ■ A-Brief
 ■ B-Brief
 ■ D-Brief

vervolg Lucht		2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Projectbenaming	Financieel volume						
Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle (MALE UAV)	250-1000 mln						
Midlife Update AH-64	250-1000 mln						A
Midlife Update Chinook	250-1000 mln						A
Midlife Update tactisch luchttransport	250-1000 mln						A
Verbetering Lucht-Lucht bewapening jachtvliegtuigen	250-1000 mln						A
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	250-1000 mln						
Vervanging Tactische Luchttransportcapaciteit	250-1000 mln	B					
Vervanging MALE-AUV	250-1000 mln						A
Aanpak obsolescentie Cougar-Helikopters	25-100 mln						
AH-64 Bewapening	25-100 mln		A				
AH-64D verbetering bewapening	25-100 mln						
AH-64D zelfbescherming (ASE)	25-100 mln						
Block Upgrade NH-90	25-100 mln						A
F-16 zelfbescherming (ASE)	25-100 mln						
F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers	25-100 mln						
Infrarood geleide lucht-lucht raket	25-100 mln						
Langer Doorvliegen F-16 - instandhouding	25-100 mln						
Langer Doorvliegen F-16 - Operationele zelfbescherming	25-100 mln						
Langer Doorvliegen F-16 - Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid	25-100 mln						
Levensduurverlenging MASS-radars	25-100 mln						
Midlife Update MQ-9	25-100 mln						A
Multi Ship Multi Type (MSMT) Helikopter Simulatoren	25-100 mln						
Vervangen vliegtuigafreminstallaties	25-100 mln						
Vervanging AH-64 bewapening	25-100 mln						A

Kamerbrief
  Instroom
  A-Brief
  B-Brief
  D-Brief

vervolg Lucht		2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Projectbenaming	Financieel volume						
Vervanging brandweervoertuigen	25-100 mln						
Vervanging Gulfstream IV	25-100 mln						
Vervanging Instrument Landingsystemen	25-100 mln						A
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	25-100 mln						
Vervanging munitie boordkanon en zelfbeschermingsmiddelen F-35	25-100 mln						A
Vervanging SRTUAV	25-100 mln					A	
Verwerving Strategische Lucht-grondbewapening F-35	25-100 mln		A				
Verwerving Tactische Lucht-Grond bewapening F-35	25-100 mln		A				
C4ISR-netwerk in stand houden	25-100 mln		A				
CEMA capaciteit CLSK (In country reprogramming)	100-250 mln		A				
Herstellen zelfbeschermingscapaciteit helikopters en transportvliegtuigen (EW)	25-100 mln			A			
Verbeteren visuele geleiding en vliegbereik transporthelikopters	25-100 mln		A				
Versterken MQ-9 capaciteit: Sigint/ESM Pod	25-100 mln	A					
Inrichten SOF Air R/W capaciteit	250-1000 mln		A				
Bewapening MQ-9	100-250 mln		A				
Versterken MQ-9 capaciteit: Maritime Surveillance pod	25-100 mln		A				
Operational Training Infrastructure	250-1000 mln		A				
Joint Target Support Cell	25-100 mln		A				
Anti-A2AD capaciteit F-35	250-1000 mln		A				
Verwerven Operationele space capaciteit	25-100 mln		A				
Deep strike capaciteit Air	250-1000 mln		A				

■ Kamerbrief
 ■ Instroom
 ■ A-Brief
 ■ B-Brief
 ■ D-Brief

INFRASTRUCTUUR EN VASTGOED

Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Samenwerking AIVD-MIVD (voorheen: AMF)	250-1000 mln						
Marinierskazerne Kamp Nieuw Milligen	250-1000 mln						
Aanpassing vastgoed Defensie	250-1000 mln						
Revitalisering Bernhardkazerne	250-1000 mln						
Verbeteren Legering defensiebreed fase 1	100-250 mln						
Verbeteren Legering defensiebreed fase 2	100-250 mln	A					
Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid	100-250 mln						
Nieuwbouw De Kooy	25-100 mln						
Huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra	25-100 mln						
Nieuwbouw Logistiek Centrum Soesterberg	25-100 mln						
KMAR LTC fase 1, 2 en 3	25-100 mln						
Hoger onderhoud Woensdrecht	25-100 mln						
Technology Center Land Leusden	100-250 mln						
Nieuwbouw JIVC Den Helder	25-100 mln	A					
SF Schietfaciliteiten	25-100 mln						
PVE Componentenonderhoud Volkel	25-100 mln	A					
Brigadehoofdkwartier Landmacht	25-100 mln	A					
Army Prepositioned Stock Eygelshoven (APS-E)	25-100 mln	A					
Programma onderhoud MIVD-gebouw Frederikkazerne	25-100 miljoen	A					
Baanrenovatie vliegbasis Leeuwarden	25-100 mln	A					
Programma Veiligheid munitiemagazijnen	25-100 mln	A					
Programma verduurzaming maatschappelijk vastgoed	25-100 mln						
Transformatie Vastgoed: concentreren, verduurzamen en vernieuwen	>2,5 mld						

■ Kamerbrief
 ■ Instroom
 ■ A-Brief
 ■ B-Brief
 ■ D-Brief

IT

Projectbenaming	Financieel volume	2022	2023	2024	2025	2026	2027 en verder
Grensverleggende IT (GriT)	250-1000 mln						
FOXTROT (TEN) Spiral 0	100-250 mln						
Roger S4 HANA	100-250 mln	KB					
Vervanging ESM capaciteiten KL-EOV systeem	25-100 mln						
Vernieuwing TITAAN	25-100 mln						
Modernisering navigatiesystemen	25-100 mln						
Modernisering HF-Walinfrastructuur	25-100 mln						
Vervanging grondterminals MILSATCOM	25-100 mln						
MOC Kustwacht NL (KWNL)	100-250 mln						
Modernisering Tactische Indoor Simulator	25-100 mln	A					
Vervangen radio's PRC152 en PRC117	25-100 mln	A					
Joint EOV Electronic Attack	100-250 mln						
C2LAN Fase 1	25-100 mln	A					
Versterken Inlichtingen capaciteit CZSK	25-100 mln		A				
Verwerven CEMA-capaciteit CZSK Korps Mariniers	25-100 mln		A				

■ Kamerbrief
 ■ Instroom
 ■ A-Brief
 ■ B-Brief
 ■ D-Brief

EVALUATIE

Met de investeringen van dit kabinet gaat Defensie de komende jaren grote stappen zetten naar een toekomstgerichte organisatie. Hiermee is veel geld en een grote inspanning van de defensie-organisatie gemoeid. Een adequaat rapportage- en evaluatiemechanisme stelt Defensie in staat om te controleren of de doelen worden gehaald, om eventueel gericht bij te sturen en om politieke verantwoording af te leggen.

Het rapporteren over de voortgang doet Defensie in de eerste plaats via de reguliere rapportages. Hieronder vallen bijvoorbeeld de stukken die als onderdeel van de begrotingscyclus worden aangeboden, zoals jaarverslagen en de begroting. Maar ook via thematische rapportages zoals de personeelsrapportage en de inzetbaarheidsrapportage. Met deze rapportages informeert Defensie de Kamer over de inzet van militairen in binnen- en buitenland, de uitvoering van het defensiebeleid en de besteding van middelen. In toekomstige rapportages wil Defensie meer inzicht geven met concrete indicatoren. Ook is het doel om in de rapportages niet alleen terug te kijken, maar ook vooruit te blikken.

De maatregelen uit de Defensienota zijn tevens gekoppeld aan de strategische evaluatieagenda. De strategische evaluatieagenda is een onderdeel van de begroting die jaarlijks met Prinsjesdag verschijnt. Deze evaluatieagenda helpt om alle monitors, evaluaties en onderzoeken zo te plannen, dat Defensie de voortgang op de actielijnen goed kan meten en daardoor tijdig over relevante sturingsinformatie beschikt. Hiervoor worden per actielijn nog een evaluatiebehoefte en -procedure bepaald en onderzoeken en monitoractiviteiten gepland. Met de uitgevoerde onderzoeken, evaluaties en monitoractiviteiten maakt Defensie meta-analyses. De uitkomsten van deze analyses stuurt Defensie eveneens naar de Kamer.

Hiernaast staat schematisch per dossier de koppeling met de actielijnen uit deze Defensienota, de rapportages die Defensie schrijft en de onderwerpen waarlangs Defensie de uitvoering van het beleid zal monitoren.

Dossiers en thema's	Actielijnen Defensienota	Rapportages	Strategische evaluatieagenda
Dossier Materieel	 <ul style="list-style-type: none"> • Krachtige ondersteuning • Versterken specialismen • Meer Europese samenwerking • Innoverend vermogen en nieuwe domeinen 	<ul style="list-style-type: none"> • Defensieprojectenoverzicht • Rapportage onderzeeboot • Rapportage F-35 	<ul style="list-style-type: none"> • Exploitatie en investeringen materieel • Nieuwe domeinen en capaciteiten
Dossier IT en Cyber	 <ul style="list-style-type: none"> • Informatiegestuurd optreden • Meer Europese samenwerking • Innoverend vermogen en nieuwe domeinen 	<ul style="list-style-type: none"> • Defensieprojectenoverzicht 	<ul style="list-style-type: none"> • IT-fundament • Informatiegestuurd optreden
Dossier Personeel	 <ul style="list-style-type: none"> • Krachtige ondersteuning • Goede werkgever, verbonden met de samenleving 	<ul style="list-style-type: none"> • Personeelsrapportage 	<ul style="list-style-type: none"> • Personeel en veiligheid
Dossier Vastgoed	 <ul style="list-style-type: none"> • Krachtige ondersteuning • Goede werkgever, verbonden met de samenleving 	<ul style="list-style-type: none"> • Defensieprojectenoverzicht 	<ul style="list-style-type: none"> • Concentreren, verduurzamen en vernieuwen, vastgoed
Dossier Internationale defensiesamenwerking	 <ul style="list-style-type: none"> • Meer Europese samenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> • Rapportage internationale defensiesamenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> • Verdieping en versterking Europese en internationale samenwerking
Thema Gereedheid en inzetbaarheid Kennisontwikkeling, technologie en innovatie Duurzaamheid	 <ul style="list-style-type: none"> • Krachtige ondersteuning • Goede werkgever, verbonden met samenleving • Versterken van specialismen • Meer Europese samenwerking • Innoverend vermogen en nieuwe domeinen • Informatiegestuurd optreden 	<ul style="list-style-type: none"> • inzetbaarheidsrapportage • Voortgangsrapportage missies • Defensieprojectenoverzicht 	<ul style="list-style-type: none"> • Operationele gereedheid • Kennisontwikkeling en innovatie • Verduurzaming • Verdieping en versterking nationale samenwerking

AFKORTINGENLIJST

AI	Artificial intelligence (kunstmatige intelligentie)
bbp	Bruto binnenlands product
CARD	Coordinated Annual Review on Defence
CBRN	Chemisch, biologisch, radiologisch, nucleair
DCSC.....	Defensie Cybersecuritycentrum
DIS.....	Defensie Industrie Strategie
DMO.....	Defensie Materieelorganisatie
DMP	Defensie Materieelproces
DSSC.....	Defensie Space Security Center
EDA.....	Europees Defensieagentschap
EDF	Europees Defensiefonds
EPF	Europese Vredesfaciliteit
F&C.....	Finance & Control
HR.....	Human resources (personeel)
IAMD	Integrated air and missile defence (geïntegreerde lucht- en raketverdediging)
IBO	Interdepartementaal beleidsonderzoek
IDR	Instituut samenwerking Defensie en Relatieziekenhuizen
IT	Informatietechnologie
IV	Informatievoorziening
MIVD	Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
MRTT.....	Multi-role tanker-transport
NDPP	NAVO Defensieplanningsproces
PESCO	Permanent gestructureerde samenwerking
PSI	Presteren, Samenwerken, en Innoveren
RbVs	Rijksbrede Veiligheidsstrategie
R&T	Research & Technology
SOF.....	Special operations forces
VK.....	Verenigd Koninkrijk
Wiv	Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten

Juni 2022